

SLOVENSKÝ NÁRODOPIŠ

1

XVIII

VYDAVATELSTVO
SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED
BRATISLAVA 1970

V prezentovanom čísle Slovenského národopisu sú online sprístupnené iba publikácie pracovníkov Ústavu etnológie SAV (v obsahu farebne odlišené).

Ostatné práce, na ktoré ÚEt SAV nemá licenčné zmluvy, sú vynechané.

Slovenský národopis je evidovaný v nasledujúcich databázach

www.ebsco.com

www.cejsh.icm.edu.pl

www.ceeol.de

www.mla.org

www.ulrichsweb.com

www.willingspress.com

Impaktovaná databáza European Science Foundation (ESF)
European Reference Index for the Humanities (ERIH): www.esf.org

OBSAH

STUDIE

Viera Urbanová, K problematike výskumu oševných postupov na Slovensku	3
Adam Pranda, Niektoré teoretické otázky štúdia ľudovej kultúry v súčasnosti	39
Emília Horváthová, Zvyky pri svadbe a narodení dieťaťa vo Veľkej Lesnej	61

MATERIÁLY ARCHÍV

Oľga Dančlová, Ľudový odev v Šoporni, Pate a Hájskom	91
Mária Majtánová — Milan Majtán, Materiály o čarodujúcich procesoch v Krupine z konca 17. storočia	137

ROZHREADY

Ema Kaňounová, Valné zhromaždenie Slovenskej národopisnej spoločnosti a konferencia o ľudovom výtvarnom umení na Oravskej priehrade	146
Ester Pliečková, Výstava slovenského ľudového umenia na bratislavskom hrade	150
Ján Michálek, Univ. prof. Peter G. Bogatyrev čestným doktorom Univerzity Komenského	151
Adam Pranda, Konferencia o problémoch ľudovej tvorby súčasnosti v Bukurešti	152
Pavel Horvát, Za univ. prof. dr. Alexandrom Húščavom	154
Jozef Ušák, Štefan Cyril Parrák	155
Pracovný pobyt v Moskve (Adda)	156

RECENZIE A REFERÁTY

Československá vlastivěda III, Lidová kultura (J. Michálek)	158
O. Demo — O. Hrabalová, Zatevné a dožinkové piesne (S. Svehlík)	159
V. Ryneš, Atributy světu (S. Švecová)	161
Národní přípovědky bačvaňských Rusínů (N. Šurkalová)	161
S. A. Tokarev, Istorija ruskoi etnografii (A. Pranda)	162
A. Wyrobisz, Szkło w Polsce (M. J. Temeš)	166
C. Trimie — M. Fosca, Rumänische Hinterglasklönken (J. Langer)	167
R. Wolfram, Die gekreuzten Pferdeköpfe als Giebelzeichen (J. Ušák)	168
I. R. Buchler — H. A. Selby, A Formal Study of Myth (G. Altmann)	169
R. Roser — I. Müller, Stickerei — Systematik der Stichformen (J. Pátková)	171

Recenzie časopiseckých príspevkov	172
Prehľady národopisných periodík	175
Knihy	

СОДЕРЖАНИЕ

СТАТЬИ

Вера Урбанцева, К проблематике исследований севооборота в Словакии	3
Адам Пранда, Некоторые теоретические вопросы изучения народной культуры в настоящее время	39
Эмилия Хорватова, Обычаи при свадьбе и при рождении ребенка в Великой Лесной	61

МАТЕРИАЛЫ — АРХИВ

Ольга Данчлова, Национальная одежда в Шопорни, Пате и Гайском	91
Мария Майтанова, — Милан Майтан, Материалы о процессах колдовства в Крупине в конце 17 века	137

ОБЗОРЫ

Эма Каңоунова, Общее собрание Словацкого этнографического общества и конференция по народному творческому искусству в местах при Оравской плотине	146
Эстер Плицкова, Выставка словацкого народного искусства в Братиславском замке	150
Ян Михалеk, Профессор университета Петр Г. Богатырев h. c. при Университете им. Я. А. Коменского	151
Адам Пранда, Конференция по проблемам народного творчества нашего времени в Букурешти	152
Павел Хорват, На смельт Проф. д-ра Александра Гушавы	154
Йосеф Ушак, Штефан Цирил Паррак	155

РЕЦЕНЗИИ И РЕФЕРАТЫ

Na 1. strane obálky: Rozsieváč z 15. storočia. Pôvodina v súčasnom kalendári, reprodukcia z diela *Magyar művelődéstörténete* II.

1. Seite des Umschlags: Der Sämann aus dem 15. Jahrhundert. Das Original befindet sich im zeitgenössischen Kalender. Die Reproduktion ist aus dem Werk *Magyar művelődéstörténete*, Band II.

SLOVENSKÝ NÁRODOPIŠ

ČASOPIS SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED

XVIII

1970

VYDAVATELSTVO
SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED
BRATISLAVA

HLAVNÁ REDAKTORKA
Božena Filová

VÝKONNÝ REDAKTOR
Pavol Stano

Redakčná rada: Rudolf Bednárík, Soňa Burlasová, Emília Horváthová, Soňa Kovačevićová,
Jaroslav Kramařík, Michal Markuš, Ján Michálek, Ján Mjartan, Štefan Mruškovič, Viera
Nosáľová, Ján Podolák

ZVYKY PRI SVADBE A NARODENÍ DIEŤAŤA VO VEĽKEJ LESNEJ

EMÍLIA HORVÁTHOVÁ
Národopisný ústav SAV, Bratislava

Doterajšie výskumy zvykoslovía na území Slovenska ukázali na zaujímavú skutočnosť. Zatiaľ čo v niektorých oblastiach bolo možné konštatovať relatívnu vyváženosť zvykoslovía vo všetkých jeho zložkách, v iných lokalitách, resp. oblastiach sa v tomto smere zaznamenali prekvapujúce disproporcie. Napr. na Horehroní má tradičné rodinné zvykoslovie pomerne komplikovanú, funkčne i formálne bohatú členenú štruktúru, zatiaľ čo kalendárne zvyky možno charakterizovať temer protichodne. S obdobným javom, ale v opačnom smere, sme sa stretli v oblasti Spišskej Magury, konkrétne v obci Veľká Lesná, na ktorú sme pri tejto príležitosti sústredili svoju pozornosť.¹ Obrady, ktoré sa viažu k základným etapám v živote človeka sú tu strohé, a to i v porovnaní s výročným zvykoslovím, ktoré je tu nesporne rozvinutejšie.

Pravda, systematickosť vedeckovýskumnej práce nedovoľuje orientovať sa iba na oblasti, resp. úseky „efektné“, ale naopak, vyžaduje venovať rovnakú pozornosť všetkým javom a oblastiam, pretože iba tak môže byť výsledný obraz relatívne objektívny. Čiastkové príspevky, lokalizované na určitú obec či oblasť, sú pochopiteľne nevyhnutné pre neskoršie väčšie syntézy. Popri zhrnutí základného materiálu môžu navyše sledovať niektoré ďalšie otázky, ktoré sa vymykajú z rámca práce syntetického charakteru. To má pre slovenskú etnografiu veľký význam, pretože práve ona pracuje s materiálom, ktorý sa formoval v rozmanitých, lokálne diferencovaných podmienkach či už z hľadiska geografického, ekonomického, kultúrohistorického, spoločenského, etnického a konfesijného.

Sotva by sme u nás našli druhú oblasť, ktorá by si formovala svoju kultúru v takých zvláštnych podmienkach ako práve spišské Zamagurie. Geograficky je táto oblasť otvorená smerom k Poľsku, zatiaľ čo práve na južnej strane je ohraničená pohorím Spišskej Magury. K prírodným skutočnostiam pristupovali zložité etnické faktory. Samo Zamagurie bolo zasiahnuté tak nemeckou, ako aj valašskou kolonizáciou. Okrem toho, že v strednej časti Spiša v minulých storočiach bol pomerne silný nemecký živel, nemožno celkom

¹ Dávnejšie plánovaný terénny výskum vo Veľkej Lesnej a Haligovciach, ako aj prieskum celého Zamaguria realizoval trojčlenný kolektív NÚ SAV v júli a v decembri roku 1967. Skúmali sa tieto úseky: ľudová výroba (dr. Jarmila Paličková, CSc.), ľudová pieseň so zreteľom na obradnú pieseň (dr. Soňa Burlasová, CSc.), zvykoslovie a liečenie (dr. Emília Horváthová, CSc.).

prehliadnuť ani maďarský prvok a v severovýchodných oblastiach ani rusínsky. Obyvateľstvo Zamaguria teda nielen absorbovalo viacero etnických prvkov, ale celá jeho kultúra sa vyvíjala v mnohoetnickom obklúčení. Tieto okolnosti predsunujú do popredia celkom logicky otázku dominantného etnického charakteru tejto kultúry.

Veľká Lesná, prv Rychvald v okrese Spišská Stará Ves, je horská obec zhlukového typu. Roku 1323 ju založila spišská šľachtická rodina Görgeyovcov. Z ďalších zemepánov ju dlhšie vlastnil Červený kláštor a od 18. storočia do roku 1848 rodina Matiašovských.² Miestna farská kronika, odvolávajúca sa na staršie pramene, uvádza, že obec bola už roku 1400 sídlom fary. Z viacerých pozoruhodných miestnych kultúrohistorických pamiatok spomeniem aspoň obraz sv. Sebastiana, uložený v rím.-kat. kostole. Ide o olejomalbu na dreve, intarzovanú kožou. Zo značne poškodeného obsiahleho textu na rube obrazu sa dozvedáme, že ho objednala poctiva *gromada obce* Rychvald 20. januára 1655 na pamiatku morovej epidémie, ktorá postihla obec v predchádzajúcom roku.³

Visitatio canonica z roku 1832 konštatuje, že do farnosti patrili okrem spomínanej obce, ktorá je jej sídlom, susedné Haligovce, ďalej Refov a Hágy. Obec mala v tom čase 869 obyvateľov, z toho bolo 24 „Hebrejov“, ostatní boli „slavici, catolici“. Miestny učiteľ a kantor Merčak mal k dispozícii drevenú školu, postavenú roku 1821. Škola tu však bola oveľa skôr, pretože učitelia sa spomínajú v obci už v 17. storočí.⁴

Miestny dialekt, ktorým sa dodnes hovorí, patrí do skupiny goralských nárečí. V súčasnosti ho charakterizuje pomerne značná terminologická variabilita. Pre rovnaký pojem sa ako rovnocenné používajú popri domácich nielen výrazy spisovnej slovenčiny, čo je konečne jav na Slovensku už všeobecný, ale aj termíny prevzaté z oblastí dolného slovenského Spiša, no i nemeckého pôvodu a zjavný je aj vplyv severných poľských oblastí.⁵ Nacionálne je tu najššie obyvateľstvo veľmi uvedomelé, jednoznačne slovenského čítania.

Hlavným zamestnaním obyvateľstva je chov dobytku a málo výnosné poľnohospodárstvo. Na strmých brehoch kamenitej pôdy sa ani ovsu nedarí práve najlepšie. Pašienky sú síce kvalitné a rodiny majú okrem oviec bežne

² Podrobnejšie údaje o obci, ako aj k dejinám celého Zamaguria spracoval Eduard Pavlík v prácach: *Zamagurskí zemepáni*, Spiš, 1, 1967, 37–56; *Poľské vplyvy a Spišská Magura*, Spiš, 2, 1968, 101–124.

³ Na obraz nás upozornil miestny farár Jozef Vošček, ktorý nám súčasne sprístupnil niektoré ďalšie údaje o histórii obce.

⁴ V šesťdesiatych rokoch 17. stor. sa tu uvádza učiteľ Tomáš Czechowicz, po ňom Ján Roiewicz. E. Pavlík, *Poľské vplyvy*, ... 119.

⁵ Ďalšia kolísavosť je vo výslovnosti. Podľa všetkého je táto rozmanitosť odrazom určitého vývojového štádia miestneho jazyka. Pokiaľ sa v texte priamo citujú výroky informátorov, snažila som sa ich ponechať vždy v presnom znení, bez ohľadu na to, že raz použili jeden a raz iný termín, alebo že to isté slovo vyslovili viacerými spôsobmi, hoci aj v jednom kontexte.

Obr. 1. Neobývaný zrubový dom vo Veľkej Lesnej. Autorkou fotografií je E. Horváthová.

Obr. 2. Zrubový obytný dom staršieho typu vo Veľkej Lesnej.

po 10—15 kusov rožného dobytká, no v dôsledku nedostatočných komunikácií a snád' aj organizácie nemá živočíšna výroba, najmä mliečne produkty dostatočný odbyt. Výsledkom tejto situácie je sústavná depopulácia obce. Ak roku 1832 tu žilo 869 ľudí, roku 1930 ich bolo už len 475.⁶ O desať rokov neskoršie sa ich počet síce zvýšil na 587,⁷ avšak v roku 1967 sa opäť znížil viac ako o sto ľudí.⁸

Podobne ako v ďalších obciach Zamaguria aj vo Veľkej Lesnej sú opustené obydlia, hospodárske budovy, dvory so starým inventárom, ktorý postupne podlieha skaze. Väčšina mladých ľudí z obce natrvalo odchádza a aj tento moment spolupôsobí na pomerne rýchly zánik tradičného zvykoslovia, ktorého aktívnym nositeľom je, resp. bola ešte i dnešná stredná generácia.

S v a d b a

V málopočetnej obci, akou je Veľká Lesná, sa ľudia poznajú od malička. V zime sa dospievajúca mládež stretávala denne na priadkach. Začínali sa od konca októbra, keď už boli poľné práce ukončené a bolo dosť voľného času, pretože iných pracovných príležitostí nebolo. Do *kúdeľnej chyže* chodili dievčatá po vychodení školy, t. j. od 14—15 rokov, mládenci, keď boli prijatí medzi parobkov.⁹ *Kúdeľná chyža* bola vlastne spoločenskou miestnosťou mládeže. Tu sa nielen priadlo, ale pripravovali, resp. realizovali sa aj mnohé zvyky zimného kalendárneho cyklu, najmä také, ktoré boli zamerané na ľúbostné veštby a magické úkony.¹⁰

Prácu spetrovali rozličné formy zábavy, pri ktorej mladí ľudia nadväzovali bližšie známosti. Vyjadrenie vzájomných sympatií malo tiež svoju tradičnú formu. Keď mal mládenec o niektoré dievča záujem, pod zámienkou, že jej chce niečo povedať, snažil sa ju vyvolať z miestnosti. Ak dievča vyzvanie prijalo, bol to znak, že sympatie sú vzájomné. V opačnom prípade poslala miesto seba inú.

V nedeľu chodili chlapeci *na zaletí, na frej*. Do domu, kde mal niektorý z nich dievča, priniesli pivo alebo sladkú pálenku. Pri speve alebo aj tanci sa

⁶ *Zoznam obcí na Slovensku*, Bratislava 1946, 107.

⁷ Tamtiež.

⁸ Podľa informácie riaditeľa miestnej školy Viktora Majeríka.

⁹ Asi 18—19-ročný mládenec musel ostatným zaplatiť v kréme *bujakovô*, len potom mohol navštevovať priadky, tancovať s dievčatami, chodiť na zálety a vôbec byť plno-právnym parobkom.

¹⁰ Tak napr. na Ondreja doniesli dievky do kúdeľnej chyže polienka dreva, ktoré tajne vzali v domoch, kde mali mládencov. Na tomto dreve varili potom halušky, do ktorých zakrútili cedulky s mužskými menami. Aké meno si dievča v haluške vytiahlo, také mal mať aj jej muž. Tu tiež liali olovo, z formy ktorého hádali, čím budúci muž bude. Po návrate domov siali ešte ľanové semeno na hnojisko, pričom dievča odriekalo: „Ondřeju, daj mi znáti, kim ho budem braťi“. Na ktorom mieste obce zabrechal pes, tam sa mala vydať. Na Mikuláša, keď išli priadky domov, triasli ploty so slovami: „Mikluš, daj mi dobrí muš“.

bavili, kým nenastal čas odchodu. Mládenc dievčaťa ostal pri nej do rána. „Ona ležala na lave, on na druhej. Oblapili še pekne i tak spaři. No afe glupoty nešmel robiť“. Chodenie na zálety, známe v jednotlivých oblastiach Slovenska pod viacerými názvami, z hľadiska zvykového práva nebolo v skúmanej oblasti záväzné. Mladí ľudia mohli takýmto spôsobom vystriedať viacero partnerov a na druhej strane rodičia neraz dohodli sobáš bez ohľadu na citové vzťahy detí. Zálety teda mohli, ale nemuseli predchádzať sobášu.¹¹

Sobáš nebol len vecou mladého páru. Rodičia sa snažili ovplyvniť voľbu partnera poukazovaním na nevyhnutnosť hmotného zabezpečenia novej rodiny. K tomu bolo treba niekoľko kusov dobytku, plodiny na osev, predovšetkým však čím viac pôdy, už aj vzhľadom na jej nízku bonitu. Za obzvlášť želateľné sa považovali sobáše, v dôsledku ktorých sa dva susediace pozemky mohli sceliť. „To len tak chceli, cobi še rofe schodžili“. Z ďalších materiálnych potrieb si väčšinu každý zhotovoval sám. Trvalý nedostatok finančných prostriedkov nútil ľudí k maximálnej sebestačnosti a vynaliezavosti vo využívaní miestnych zdrojov surovín.¹² Už aj z týchto dôvodov zdravie a pracovitost boli faktormi, ktoré pri voľbe manželského partnera stáli na poprednom mieste.

Pred začatím oficiálnej časti svadobných zvyklostí vystupuje do popredia funkcia mládenčovej matky. Predovšetkým bolo jej úlohou formou príležitostnej susedskej návštevy zistiť, aké je stanovisko rodičov dievčaťa k zamýšľanému sobášu, prípadne ich v tomto smere podľa možnosti ovplyvniť. Či už konala z vlastného popudu alebo na žiadosť syna, jej spoluúčast pri výbere nevesty, prejavená aj touto formou bola i z psychologického hľadiska významným faktorom, najmä ak uvážime neskorší spoločný život pod jednou strechou.¹³

V niektoré popoludnie vo všedný deň prehodila si mládenčova matka cez plecia vlnenú šatku *hustku*, ktorej cípy prekrížila a uviazala, pod pazuchu vzala fľašu s pálenkou a odišla do domu dievčaťa. Po privítaní a počiatočnom rozhovore sa návštevníčky konečne opýtali prečo prišla, či niečo nepotrebuje. Ona sa obrátila so svojou žiadosťou najprv na rodičov a ak oni súhlasili, odká-

¹¹ Bolo by užitočné príležitostne preskúmať túto otázku bližšie. Materiál získaný z viacerých oblastí Slovenska pripúšťa totiž ešte ďalšiu alternatívu. Zálety mohli pôvodne súvisieť viac s predsavadobnou voľnosťou mládeže, o ktorej máme konkrétne správy z obdobia staroslovanského, ale aj mladšieho. Pozri napr. L. N i e d e r l e, *Život starých Slovanů*, Praha 1911, I-1, 69 n.; P. R a t k o š, *Pramene k dejinám Velké Moravy*, Bratislava 1964, 331. Snáď až neskoršie ostala z bežného javu len určitá vonkajšia forma, podobne ako pri letných slávnostiach alebo pri tzv. *vyppriadanej noci* v zimnom období.

¹² Ťažko by sme na Slovensku našli druhú podobnú oblasť, kde by ešte dnes aj pomerne mladí ľudia mali toľko zručností napr. v spracovaní dreva a tak všestranne ju využívali ako práve v Zamagurí.

¹³ Napriek významnej úlohe, ktorú fakticky i formálne mala matka pri výbere nevesty, ich neskorší vzájomný vzťah nebol vždy najlepší. Svoje postavenie gazdinej si matka udržiavala, pokiaľ jej to len sily dovoľovali. Nevesta pracovala podľa jej príkazov a často musela znášať zaznávanie, ústrky a nejedno príkorie. Keď svokra ostarela a vládu v dome prevzala nevesta, odplácala sa jej rovnakou mierou.

zali ju na dcéru, aby si vraj ona sama rozhodla. Tej sa už potom priamo opýtala: „No jak, ďevče, kces mojego sina abo ňi, mi musíš poviedeť! Ci pujdeš za ňego, ci ňepujdeš?“ Keď aj dievča prisvedčilo, vytiahla matka pálenku, ktorú potom spoločne vypili. Ak matka nebola vopred presvedčená o úspešnom výsledku zamýšľaného podujatia, prišla do domu len tak akoby na návštevu a až keď sa dohodli, poslala pre pálenku. Je zaujímavé, že táto pochôdzka, na rozdiel od iných oblastí, kde sa realizovala, nemá v tunajšej obci konkrétny názov.¹⁴

Ďalšou etapou boli *namuvini*, pre ktoré staršia generácia používa ako alternatívny termín aj *renkovini*. V dohodnutom termíne pytač s rodičmi a starejším prišiel do domu dievčaťa, kde okrem domácich bol už aj starejší. Obidvaja mali pri tejto príležitosti funkciu svedkov. Keď si totiž mládenec vypýtal dievča od rodičov, *namluvil*, jeho i jej rodičia uviedli, čo dajú mladým pre začiatok do gazdovstva, s čím môžu počítať neskoršie ako s dedičstvom a vôbec, ako si predstavujú materiálne zabezpečenie ich existencie.

Aj v chudobných rodinách matka dbala, aby dcéry mali aspoň základnú výbavu, *viano*.¹⁵ Patrili k nej tri-štyri vankúše, *zaglofki*, jedna-dve periny, niekoľko pokrovcov na prikrývanie, najmenej dvadsať ľanových vriec *vorkof* (nom. sg. *vorek*), a ďalšie predmety podľa individuálnych možností.¹⁶ Z ná-

¹⁴ Podobne na dolnom Spiši chodila mládenecova matka „pitať na dlhu službu“. E. Čajánková, v publ. *Banická dedina Žakarovce*, Bratislava 1956, 454. S výnimkou niektorých horehronských obcí, kde, ako som pri terénnych výskumoch zistila, bolo povinnosťou vydatých príbuzných dievčaťa ísť ju ponúknuť mládenecovým rodičom, na Slovensku bol bežný spôsob práve opačný, že totiž príbuzné mládencov išli do domu dievčaťa. Niekedy to bývala matka, častejšie však tetka, krstná matka ap. Porovnaj: P. Dobšínský, *Obyčaje, poverý a hry slovenské*, Turč. Sv. Martin 1880, 12–14; K. Chorvát, *Slovenská svadba*, Slovenské pohľady (ďalej SP) 15, 1895, 525–528; P. Sekerka, *Svadobné obyčaje v Hlbokom v Nitriansku*, SP, 15, 1895, 93; M. Goda, *Svadobné obyčaje v Slovenskom Aradáči*, SP, 15, 1895, 450; J. Štefanica, *Zvyky pred i počas svadby*, Sborník Muzeálnej slovenskej spoločnosti (ďalej SMSS), 2, 1897, 76, 82; A. Klimo, *Svadba v Liptovskom Jamniku*, SMSS, 4, 1899, 51; E. Goldpergerová, *Svadba v Luboreči*, SP, 19, 1899, 303; M. Vojtek, *Svadba v Terchovej*, Časopis Muzeálnej slovenskej spoločnosti (ďalej ČMSS), 6, 1903, 47; K. A. Medvecký, *Detva*, Ružomberok 1905, 188; P. Socháň, *Svadba vo Vrbíci* (v Liptove), SP, 25, 1905, 316–317; I. Kojda, *Svadba v Kluknave na Spiši*, SMSS, 15, 1910, 35; P. Krásnik, *Národopisný príspevok o Vereši*, ČMSS, 14, 1911, 78; J. Mjartan, *Príspevok ku zvykosloviu dolných Kysúc*, Národopisný zborník (ďalej NS) 4, 1943, 172; R. Žatko, *Svadba u Slovákov v Maďarsku*, NS, 9, 1950, 173; R. Bednárik, *Slováci v Juhoslávii*, Bratislava 1966, 299; J. Červenák, *Tradičný život Lišovana*, Banská Bystrica 1966, 66; K. Kropiláková, *Zo svadobného zvykoslovia na dolnej Orave*, Slovenský národopis (ďalej SN), 16, 1968, 322–323.

¹⁵ Podľa L. Niederleho, c. d., 74, veno znamenalo pôvodne výkupné za nevestu. Až neskoršie zmenil tento termín svoj význam. V skúmanej obci, podobne ako v ďalších našich oblastiach sa pod venom rozumie len výbava nevesty. Nezahrňuje nehnuteľnosti, dobytok, finančnú hotovosť, teda to, čo tento pojem v spisovnom jazyku predovšetkým znamená.

¹⁶ Neznamená to však, že za každých okolností malo dievča z väčšieho gazdovstva aj bohatšiu výbavu. Veľa záležalo na starostlivosti matky, ktorá ju kus po kuse pripravovala

bytku patrila k výbave truhla a posteľ. Výbava vyhovovala celkom jednoznačne praktickej potrebe a nie reprezentácii rodiny, ako to bolo zvykom v bohatších oblastiach. S tým harmonizuje aj forma transportu výbavy. Perinu a vankúše preniesla nevesta s družicami v deň svadby. Truhlu so šatstvom previezli týždeň-dva po svadbe za tmy, podľa možnosti tajne.

Majetnejší dali dcére kravu, ovce, ošípanú, zrnó na siatie, zemiaky na sadenie, prípadne určili, ktorú lúku alebo roľu jej dajú, či už hneď alebo neskôršie. Ak mohli, dali jej aj hotovosť v peniazoch. Rovnako mládeňcovi rodičia dali synovi koňa, ovce, pozemok, prípadne iný majetok. Súčasne dohodli organizačné a ďalšie otázky týkajúce sa svadby a svadobného veselía.

Určenie osôb, ktoré mali mať svadbu na starosti, bolo pomerne jednoduché, pretože vychádzalo z tradičného úzu. Funkciu starejšieho, *starostu*, pôvodne zastával krstný otec ženícha, prípadne nevesty. Neskôr mohol byť starostom aj iný ženatý mužský príbuzný primeraného veku.¹⁷ V predchádzajúcich rokoch sa vždy nedodržiavalo, aby starostom bol krstný otec alebo iný blízky príbuzný. Mnohí dávali prednosť niekoľkým mužom stredného veku, ktorí túto funkciu častejšie vykonávali, dobre poznali svadobné zvyky, vedeli sa pohotovo vyjadrovať a mali aj primerané vystupovanie. Občas ich pozývali aj do susedných Haligoviec.¹⁸

Manželky starostov boli *starošćini*. Na vysvetlenie treba uviesť, že krstní rodičia spravidla nie sú z jedného manželského páru. Deti však oslovujú aj manželku krstného otca *gutka*, t. j. krstná matka, práve tak ako manželka krstnej matky *potek*, čiže krstný otec. Mohli zastúpiť aj pravých krstných rodičov, ak títo už nežili alebo z iných závažných príčin nemohli byť na svadbe. Nevesta, *mlodo paňi*, *brauta*, a ženich, *mlodi pon*, *brajdiger*, mali každý po jednom družbovi.¹⁹ Boli to *křesňenta*, t. j. niektorý zo slobodných synov krstného otca alebo krstnej matky. Podobne družice boli pôvodne len dve, a to sesternice alebo iné blízke príbuzné ženícha a nevesty. Neskôršie ich počet vzrástol na šesť i viacej, úmerne k veľkosti svadby.

Od možností rodín prirodzene závisela aj šírka príbuzenského okruhu, resp. počet pozvaných hostí. Najväčšiu položku predstavovali prv výdavky za nápoje. No i jedlá, hoci v minulosti neporovnateľne skromnejšie, znamenali pre hospodárstvo značnú záťaž. Preto bolo zvykom, že z každej pozvanej

---

roky dopredu. Jej prípadné predčasné úmrtie malo aj v tomto smere negatívne dôsledky. „Jo mom tři ňeviasťi. Jedna chudobno, co ňic ji matka ňedala bo umarla, ňic ňedostala, aňi pićřine.“ (Katarína Čupková od Jankesa, 73-ročná.)

¹⁷ Podobne na Horehroní táto funkcia prešla z krstného otca na profesionálneho starejšieho až v posledných desaťroćiach. Skutočnosť, že v predchádzajúcom storočí bol starejším často krstný otec spomína aj J. R. Borbís, *Hochzeitsgebräuche der Slowaken*, Schwerin 1863, 8–9. Existenciu profesionálnych starejších ako jav bežnejší uvádza P. Michalko, *Způsob pjtánj a oddávánj mladých newěst*, Budín 1869, 9.

¹⁸ Nielen štruktúra svadby, ale aj drobnejšie úkony boli v oboch obciach rovnaké.

¹⁹ Obojva termíny sa používajú dodnes ako rovnocenné.

rodiny doniesli ako dar do svadobného domu vedro ovsu.²⁰ V posledných rokoch sú svadby neporovnateľne nákladnejšie. Tých niekoľko mladých ľudí, ktorí ostali doma na gazdovstvách, odchádza pred svadbou na zárobky, aby mali z čoho uhradiť výdavky.

Rozhovor o konkrétnych svadobných prípravách prebiehal už pri pálenke, ktorú hostia priniesli. Domáci zase pripravili klobásku, praženicu ap. Z *namuvín* odišiel mladý pár s obidvoma starejšími na faru zapísať ohlášky.

Prvé ohlášky sa nevyznačovali ničím pozoruhodným. Až na druhé išiel mládenc s pierkom, ktoré mu nevesta kúpila v predchádzajúci týždeň a pred odchodom do kostola prišla na klobúk.²¹ Trefou nedeľou už vlastne začínala svadba. Po ohláškach sa nevesta odobrala od dievčat, ženích od mládencov. Nevesta pobozkala pravú i ľavú susedku, potom si kľakla a pobozkala aj miesto, na ktorom posledný raz stála.²² Z kostola odišla ešte pred skončením bohoslužieb. Mládenci stáli na chóre a ženích sa so svojimi dovtedajšími susedmi rozlúčil podaním ruky. Spolu s ním odišli obidvaja družbovia a pred kostolom čakali na nevestu.

Ženích priviedol domov na nedeľný obed svojho družbu a nevesta zase svojho.²³ Po obede dostali družbovia od svadobných rodičov zoznamy rodín, ktoré mali pozvať na svadbu. Potom ženích aj so svojím družbom odišli ku neveste. Tu ich ponúkali pálenkou, zatiaľ čo im nevesta prišla na klobúky pierka s bielou stuhou. Menšie pierka im prišla aj na prsia. Kedysi sa vraj dávali konce smrekových vetvičiek, ovinuté bielou stuhou. Cez gombíkovú dierku na kabátoch si družbovia prevliekli bielu vreckovku, i to dar od nevesty.

V dobrej nálade so spevom, pri ktorom mávali nad hlavami vreckovkami, chodili družbovia po dedine *zgaňáč na vešeľe*. Keď vstúpili do domu nevestiných príbuzných, pozvanie na svadbu predniesol jej družba a opačne. Forma pozvania bola v posledných rokoch už pomerne stručná: „Poslal nas mlodi pon, (mloda paňi), abi sje boli tak laskavi a zajtra prišli otprevaďiť z domu svadobneho do chramu božieho.“ Starší variant sa dlhšie zachoval v Haličovciach:

²⁰ Rovnaký spôsob obdarovania mladého páru som zaznamenala na Horehroní.

²¹ Veniec, pierka a všetko, čo potrebovala, kúpila nevesta hotové v Kežmarku. Nesmela zabudnúť ani na dary pre tých členov novej rodiny, s ktorými mala po sobáši bývať pod jednou strechou. Dary im poslala posledný týždeň pred svadbou. Ženích kúpil neveste aspoň topánky.

²² V kostole mal každý svoje stále miesto. Vpredu pred oltárom stáli dievčatá, ktoré chodili ešte do školy, za nimi už tie, ktoré školu vychodili, a to v radoch po štyri na každej strane. Najstaršie stáli už pred lavicami žien. Keď sa niektorá vydala, postúpila ďalšia na jej miesto. Podobne mládenci stáli na chóre v niekoľkých radoch podľa veku.

²³ Rovnako v Mengušovciach išiel jeden družba k neveste, druhý k ženíchovi. J. J e r g a, *Svadba pod Tatrami*, Lipt. Sv. Mikuláš 1950 (paginácia chýba). V Letanovciach a Kojšove bolo spoločné pohostenie všetkých u nevesty, v Zakarovciach u ženicha. M. M a d a ě o v, *Rok v slovenskom raji*, Spišská Nová Ves 1941, 115; I. K o j d a, c. d., 35; E. Č a j á n k o v á, c. d., 454.

„Vstúpili mi tu do vasego domu učivego. Stvořil pun bog raj. v tem raju Adama. Chořil Adam po raju. enuv sobje. ze ňimo tovariša gu sobje. Mjeři mu vibrař z virgu glovi kostki jego. Ale mu ňezebraři, bo to bilo za vernošć jego. Ale mu vibraři z ľevego boku žobro jego a stala še to Eva s tego, abi bila pomoćnica do skonećna žívota jego. Poslal nos tu mlodi pon i mloda paři, ze bi šće ňebili ot nos votumne aľe přitomne a přišli jutro do nas na vešeľe.“ Domáci poďakovali za pozvanie a odmenili sa družbom menším obnosom, napr. v minulých rokoch to bolo 5—10 korún.

Popoludní sa aj družice zišli u niektorej z nich, aby si preskúšali piesne, najmä však pripravili *družku*. Bola to malá jedlička, ozdobená farebnými papierovými stuhami. Niesli ju pred nevestou, keď išla na sobáš, zo sobáša, aj cestou do ženichovho domu.²⁴ Večer bola v niektorom dome alebo krčme zábava pre celú obec. Jej najbežnejšie pomenovanie bolo *obigrořka*, ale tiež *na dobru noc, družbarski tańec*. Ženich zavolaľ muzikantov, pôvodne domácich, neskoršie Cigánov. Muži priniesli pálenku a navzájom sa častovali. Nejedlo sa pritom. Na *obigrořku* prišiel ženich s nevestou, družice i družbovia. Bola to vlastne rozlúčka mladého páru so slobodným stavom a súčasne zábava pre tých, ktorí neboli pozvaní na svadbu. Dievčatá spievali neveste *na dobru noc*. Je zaujímavé, že jeden z tancov, ktorý pri tejto príležitosti mládenci tancovali, sa nazýval *orľi*. Nakoniec družbovia zatancovali *družbarski tanec*. Účastníci svadby sa po ňom rozišli, ostatní sa mohli zabávať ešte dlhšie.

V pondelok ráno chodili družbovia opäť pozývať na svadbu. Času bolo málo, preto už neišli spolu, ale každý sám do tých rodín, ktoré mal osobne na starosti. Odmeny za pozvanie tento raz už nedostávali. Po ôsmej začali prichádzať hostia do svadobných domov, medzi prvými starejší. Nevesta sa už doma pripravovala na sobáš. Šaty nesmela mať tesné, lebo by ťažko rodila. Na hlavu jej založili veniec, cez plecيا obrus. Keď bola pripravená, poslala svoje družice po ženicha.

Vzhľadom na hostiteľské povinnosti a množstvo práce s nimi spojenej, rodičia mladých ostávali doma. Prv ako ženich odišiel z domu, do ktorého sa

---

²⁴ So stromom, resp. s ozdobenou ratoľou sa stretávame na slovenskej svadbe bežne. Väčši-menši strom podľa miestnych zvyklostí bol pripevnený buď o voz, na ktorom prevážali nevestu, alebo ho družice, prípadne starešie niesli. Zriedkavejšie bolo pripevnenie stromčeka na hradu, pod ktorou pri svadobnej večeri sedel mladý pár. J. Jerga, c. d.; K. A. Medvecký, c. d., 191; M. Vojtek, c. d., 51; K. Chorvát, c. d., 657; J. Jeřko, *Národopisný náčrt Verešváru n. V.*, NS, 3, 1942, 75; R. Brtáň, *Ludové obyčaje z okolia Banskej Bystrice, Chyžného a Mošoviec pred 100—130 rokmi*, NS, 6—7, 1945—1946, 174 a i. Funkcií stromu v slovanskom svadobnom zvykosloví venoval pozornosť A. Václavík, *Výroční obyčaje a lidové umění*, Praha 1959, 135—150; K. Moszyński, *Kultura ludowa Słowian*, II-1, Kraków 1934, 520—541; L. Niederle zahrnul strom do znakov staroslovanskej svadby (c. d. 85), podobne J. St. Bystrouň, *Etnografia Polski*, Poznań 1947, 168; tiež R. Bednářik, *Slovenská vlastivěda II*, Bratislava 1943, 49 a ďalší. Jeho funkcia sa vysvetľuje rozmanitými spôsobmi, ani jeden z nich nie je však zatiaľ uspokojivý.

mal vrátiť už ako ženatý muž, rozlúčil sa s rodičmi, pričom hlavné slovo mal starejší. Ján Krišák, ktorý vo Veľkej Lesnej častejšie vykonáva túto funkciu, má pre túto príležitosť pripravený tento text:²⁵

„Milý sinu!

Iste že teraz nastupuješ cestu života samostatného a odchádzaš spod opateri rodičov svojich. Je pravda, že lasku a starosť musíš venovať manželke a budúcej rodinke svojej ale pritom nikdi nesmieš zabudať na rodičov svojich. Pametaj, že oni všetko možné vinaložili na to, aby Ťa do človečenstva priviedli. Otec krvopotne mozolil, aby si bol vždy sítí a ošatení, matka Ťa čistila ochranila od všetkeho urazu a opatrovala Ťa ako oko v hlave; toto sa peniazmi zaplatiť neda. Ale hľad, aby si im radosť robil tým, že bude s Teba poriadni a statoční človek a verní manžel, starostlivi otec a dobrí kresťan, nerob nič takeho čo by rmutilo srdca ich a pametaj vždy na štvrte prikazanie Božie: cti otca i matku svoju, aby si živi bol na zemi. Len tie deti boh požehna, ktoré si svojich rodičov ctili a vážili. Tak ako negde patriarchovia a sveti otcovia, stareho a noveho zakona sinom svojim dobrorečili a im požehnanie svoje davali i ja Vas v mene sina vašho uctive prosim a požehnajte ich a dobrorečte im.“

Po odobierke od rodičov odišiel mládenec so svojim starejším, družbom, družicami a muzikantami do domu nevesty. Do vnútra ich však hneď nevpuštali. Nevestin starejší, ktorému táto už prišla na kabát pierko a dala bielu vreckovku ako symboly jeho funkcie, čakal na nich za dverami. Pýtal sa prichodiacich, čo sú oni za ľudí, odkiaľ idú a čo chcú. Ženíchov starejší žiadal, aby ich pustili do domu, potom že im všetko povedia. Nevestin starejší súhlasil pod podmienkou, že uhádnu hádanky, ktoré im dá.

Hádanky mali ukázať znalosť biblie, dôvtip a súčasne mali pobaviť svadobčanov. Ján Irha má niektoré zaznačené na príslušných miestach svojich starostovských textov. Napríklad: „Za koľko rokov jedli izraelište mannu na púšti? 40. Koľko kamienkov zobral David, keď šiel proti Goliašovi? 5. Kde je ta zem čo len ras na ňu slnko zasvietilo? V mori. Narodene je to, nekrstene je to a spasene je to, čo je to? Trava. Kedy je najviac dierkov do neba? Po žatve. Kde a koľkokrát Kristus pán zaplakal a nad kým? Tri razy, dvakrát nad Jeruzalemom a raz nad Lazarom. Čo robia všetci ľudia na svete? Starnu. Koľko nadob bolo v Kaňe galilejskej, kde pan Ježiš premenil vodu na vino? 6 nadob. Aký rozdiel je medzi robotníkom, vdovou a mladožeňkami? 1, 2, 3. Čo spravili ľucke ruki na zemi a teras je to v nebi? 5 ran Krista pana. Čo je za branou nebeskou? Hviezda ranná.“ Niektoré hádanky mali svetský, niekedy až trochu neviazaný charakter. Pravda, na jeden raz sa dávali len dve-tri hádanky, podľa toho, akí boli starejší pohotoví.²⁶

Ženíchov starejší dostal od nevesty pierko a vreckovku, ženích košeľu, ktorú si hneď aj obliekol. V posledných rokoch dostáva i kravatu. Pred odcho-

²⁵ Transkripcia textu včítane interpunkcie je totožná s rukopisnými textami starejších.

²⁶ Hádanky pri tejto príležitosti nie sú síce na Slovensku javom všeobecným, ale ani nie lokálnym. Zaznamenala som ich aj v horných horehronských obciach, uvádza ich aj F. Kovár, *Zo svadobných obyčaji v Lábe*, ČMSS, 15, 1912, 17–18.

dom na sobáš nevestin starejši prednesie, presnejšie povedané prečíta reč, v ktorej pripomína starosti rodičov pri výchove detí, závažnosť kroku, pre ktorý sa mladí ľudia rozhodli, napomína ich, aby ani neskoršie nezabúdali na úctu voči rodičom a nakoniec vyzve nevestu, aby ich poprosila o odpustenie a rodičovské požehnanie.

Obsiahlosť prihovoru má byť úmerná dôležitosti, akú má mať sobáš v živote človeka. Pre hostí svadba sa ešte len začína, všetci pozorne sledujú počínanie starejšieho. Starejši, ktorí túto funkciu vykonávajú z osobnej záľuby, odpisujú si tieto texty od svojich predchodcov, ale aj z tlačенých predlôh, požičiavajú si ich aj zo susedných dedín a sami si ich upravujú. Majú k dispozícii viac variantov, prihliadajúcich k rodinným i iným pomerom mladého páru. V posledných desaťročiach starejši používajú v týchto textoch spisovnú slovenčinu, aby aj tým zdôraznili vážnosť a oficiálnosť svojej funkcie.

Na ukážku uvediem niekoľko textov Jána Irha a Františka Krišaka, ktorí v posledných rokoch najčastejšie vykonávali funkciu starejších.

Ján Irha I.

Drahi rodičia. Krasna a šťastna je tá hvífa rodičov keď sa dožívajú radosti svojich dietok. I teras v tejto radostnej hvífi keď pred vami klači vaša cera ktoru viprevadzame na novu puť života aby dnes pred oltarom prisahala vernost a odanost svojmu nastavajucemu manželovi prosi vas drahi rodičia aby ste jej udelili rodičovske požehnanie, prv než mi udelíte rodičovske požehnanie musím sa vam poďakovať za vašu starostlivosť a trapeňa ktore nech su vam odmenene dobrotivim Bohom ktorí neh i naďalej korunuje svojim požehnanim vaše prace a starosti.

Vam mamička zvlášť ďakujem za vaše bolesti a materinsku lasku ktorou keby som cheela odmeniť, všetky zemske poklady by nestačili ale buďem prosiť pri oltari panovom požehnanie, spokojnosti a mnoho zdravia. Teras keď sa odoberam k svetemu sobašu prosim o odpustenie mojich previneni voči vam ktore bud slovom alebo skutkom som previnila prosim vas aby ste i vy v tento deň so mnou sa radovali. Prosim vas o rodičovske požehnanie.

Ján Irha II.

Drahi svadoby rodičia, Mili snubenci a svadobníci. Keď Abraham zostarnul zavolał si svojho najvernejšieho sluhu a povedal mu, Pološ svoju ruku na moje bedra aby som Ťa sprisahal pred bohom že nevíberieš pre mojho sina Izaka z kananejskach cier. Pojdeš však do mojej vlasti víbrať ženu pre mojho sina. Tie kananejčanki totiš boli bezbožne. Verny sluha teda vzal svoju družinu a víbral sa do Mezopotamie. Prišiel do Mahorovho mesta. Prave sa večerilo. Tu sluha, keď vídel že ľudia víhadzali pre vodu, padol na kolena a hovoril: Paňe Bože daj nam dnes šťastia a preukaš laskavosť Abrahamovi, svojmu služobníkovi. Hľa stojim pri studni a deerí toho mesta prihadzaju pre vodu. Ta đeva, ktorej poviem, nože nahil svoj džban a daj sa mi napiť a ona povie napi sa. To buďe ona, ktoru si určil svojmu služobníkovi Izakovi. No ešte nedohovoril a prave víhadzalo krasne dievča Menom Rebeka. Sluha chňet pristupil k nej a keď nabrala vodi, povedal jej: Daj sa mi napiť. Ona ohotne odpovedala Napi sa Pane. Napojim aj tvoje favi. Čia si ti dcera? Ona odpovedala som cera batuela u nas jest dost slami a miesta na ubitovanie, Tak Abrahamov posol sa chňed tam

ubitoval a potom požiadal o ruku Rebeku pre Izaka. Tak vzniklo manželstvo Izaka a Rebeky, ktoré pán Boh v živote požehnaval.

Aj mi sme tu dnes prišli do toho domu lebo sme počuli že tu je dievča nabožne a k ľuďom laskave. Priviedli sme tu mladíka ktorí tiež chce uzavrieť manželstvo. Je statoční pracoviti nabožny. Preto je to voľa Boža aby tito dvaja naši snubenci boli manželmi. Boli ich chce zviazať do sviatosti manželstva. Drahi svadobni rodičia k tejto krasnej ulohe manželskeho života potrebujú vaše deti najprv Bože požehnať potom aj vaše požehnať. Tato chvíľa znamená pre nich aj pre vás akusi rozlučku. Aj v písme sv. stojí o tejto rozlučke. Zaňha sin ota, matku a držať sa bude Manželky svojej už budú patriť viac jeden druhému ako vám. Keď sa teda vaše deti majú s nami a s rodičovským domom rozlučiť. Najprv cítia veľku podilžnosť voči vám. Vedia však čo ste vikonali pre nich od malička. Vedia koľko vzacnih darov pre telo aj pre dušu dostali od vás koľko lasky ste im preukazovali. Teras za tuto lasku vám vislovujú Pán Boh zaplať.

Drahi Otec, Draha Mamička. Boli ste nám dobrimi rodičmi. Starali ste sa o nás. Vihovavali ste nás po kresťanski. Milovali ste nás, Pán Boh vám zaplať všetky vaše obeť ktoré ste museli vziať na svoje pleca pri našej vihove. Mí vo svojom živote nikdy nezabudneme na všetko čo ste nám zo svojho rodičovskeho srdca dali. Vieme však že sme sa od dťetstva profi vám mnoho razi prehrešili. Preto v tejto chvíli keď ideme pred oltar, pred oibetny tron našho spasiteľa, prosíme vás pre jeho muky, odpuste nám všetky naše previňeňa. A teras míli otec míla matka taktiež pre rany pána Ježiša prosíme vaše otcovske a mate-rinske požehnať pre cestu našho manželskeho života.

František Křišak I.

Mily rodičia a všeci tuhá prítomný. Drahy priatelia! V mene svadobnych rodičov pítam si dovolenie, abí som tiež smel par slov prehovoríť. Mily rodičia, V mene vašej dcéři opovažujem sa Vám poďakovať za všetky dobrodenia ktoré ste svojmu dieťatu po dnes poskitli je to síce povinnosť rodičovská deti svoje do človečenstva priviesť, ale zato povini su deti svojich rodičov ctíť a ím za ích trapanie večne povďační bíť, tak teda to čo Vám dcera vašá nebude moc vinahradíť nech vám to mílostivý Boh odplatí, nach Vám da dožiť sa radosti na vašich dietkach a po smrti nech vám da korunu večnej slávi.

Míla dcera. Tí nastupuješ teraz cestu níelen radostnu ale í trnistu dla toho jako Tí bude Boh nebeskí na pomoci jako sa tí budeš viesť. Pametaj sí že manželka je stlp celej rodini, ano svojou laskou a usílovnosťou učini z vlka tícheho baranka a ona svojou starostli-vosťou zrobi z koruni tíšie ona svojou naboženskou vichovou z dietok svojich statočnich kresťanov, ktorí su potom stlpom rodini, udržovatelia krajini a zastavatelia víeri toto je potom vzor kresťanskej manželki a to je tá ktorá ma všetkích pohromade. Hľad teda bíť svojmu mužovi verna, buď vo všetkom opatrna, šanovna.

Popri uvedených jestvuje ešte viacero ďalších textov, ktoré počítajú s rôznymi eventualitami a okrem toho aj s časom, ktorý je k dispozícii. Záver odobierky je ešte stále tradičný, preto sí ho starejší vo svojich textoch zväčša ani zvlášť nezaznamenávajú. Starejší predrieka a nevesta kľacia pred rodičmi opakuje po ňom: „Drahi rodičia, prosím vás po prvi ros, pre matku boskum, pre seďem ran Krista pana, odpusťe mí čo sťe še na mňe pogňevali.“ To sa ešte opakovalo „po druhí ros“ í „po třeři ros“. Dnes starejší hned pri prvom raze hovori „po prvi, drugi í třeři ros“. Rodičia odpovedali: „Naj vás pun bog požegna.“ Objali a po-

bozkali mladých a títo sa s družinou a mladšími svadobčanmi pobrali do kostola na sobáš.²⁷

Na čele sprievodu boli muzikanti, za nimi družice, ktoré spievajúce mávali ozdobenou jedličkou *družkou*. Nasledovala ich nevesta so svojim družbom, zatiaľ čo ženichov družba ešte „zgaňal po domoch ľudí“. Ženich išiel so starejšími, za nimi niekoľko ďalších svadobčanov. Neskôr bolo šesť družíc, po tri vo dvoch radoch a *družku* niesla prostredná v prvom rade. V posledných rokoch už stromček nenosia a každá družica má svojho družbu, s ktorým ide na sobáš i zo sobáša v páre.

Na ceste pred kostolom urobia mládenci z rodín, ktoré neboli pozvané na svadbu *branu*, t. j. zatarasia cestu brvnom, ktoré odstránia iba vtedy, keď ženich „vykúpi nevestu“ peniazmi.²⁸ Pred oltárom majú mladí stáť tesne vedľa seba, aby sa im do manželstva nikto nezamiešal. Komu sa pred oltárom podarí stúpiť partnerovi na nohu, bude nad ním vládnuť. Kým sa mladý pár so starejšími ako svedkami zapisoval do matriky, svadobčania pri kostole za sprievodu muzikantov spievali a tancovali. Svadobný sprievod sa pohol na spätočnú cestu za zvukov strelby z pušiek. Tento zvyk sa udržiava i v súčasnosti: „Aj teras sa strieľa. Buď poľovníci, ktorí má dáku pušku alebo vojaci, povolani z rodíni, ktorí je šikovní má dajakí delobuch alebo daku raketu.“

Poslednú časť cesty sa nevestin starejší poponáhľal, aby bol v jej dome skôr ako ostatní. Svadobčania našli dvere opäť zatvorené a ženichov starejší musel znovu odpovedať na hádanky, ktoré mu dával nevestin starejší. Keď ich konečne vpustili, ženichov starejší uviedol novomanželov slovami: „Drahi rodičia a príbuzny. Tu vam statočne odovzdavame poklad, ktorí ste mi pred chvilou sverili, ale neodovzdavam vam ho v tom sposobe v akom ste mi ho sverili mladenca a pannu. Ja vam odovzdavam muža a ženu oňi si sľubili pred Božím oltarom lasku vernosť a poslušnosť aš do smrti, oni boli dvaja, teras už su len jedon. Prijmite ich do pribitku svojho ku podpore, radosi a potešeniu.“

Podľa niektorých informátorov, v dávnejších časoch väčšina svadobných hostí odchádzala na obed domov, len v minulých desaťročiach sa už pripravoval obed pre všetkých. Popoludní sa veselá nálada stupňovala. Robili sa rôzne žarty, či už podľa okamžitých nápadov alebo také, ktoré boli pri takýchto príležitostiach obvyklé. K obľúbeným kratochvíľam patril *slameník*. Niektorého z mužov, ktorý mal už dobrú náladu, obkrútili celého povrieslami a tvár mu začiernili sadzami. Ženy ho potom radradom brali do tanea, pričom sa zase on

²⁷ Goralskú odobierku, bližšie nelokalizovanú, uvádza tiež K. Chorvát, c. d., 661.

²⁸ Zatarasovanie cesty brvnom alebo refazou bolo neraz dôvodom pre zvady i bitky, preto vrchnosti v 18. stor. tento zvyk častejšie zakazovali, pravda, bezvýsledne. Samo zatarasovanie refaze s cieľom donútiť ženicha, aby za nevestu zaplatil, vysvetľuje L. Niederle v c. d., 82, ako survival výkupu nevesty, sám však pripomína, že predbežne ide len o hypotézu. Či ide o dozvuky skutočnej kúpy alebo o pozostatok vyplatenia sa z iných povinností, nie je zatiaľ celkom jasné. Na tento problém ako aj na niektoré možné varianty vo vysvetlení poukázal už J. W i t o r t, *Ius primae noctis*, Lud, 2, 1896, 97–115.

snažil začierniť im tváre. Podobná zábava bola súčasne v ženíchovom dome, odkiaľ tiež vyslali k neveste komicky pristrojené maškary, či už *slameníka*, alebo mužov preoblečených za ženy, ženy za mužov ap.²⁹

Predvečerom, keď už sa schyľovalo k odchodu mladého páru a jeho družiny, nevestin družba musel mladého strážiť. Jeho družine sa však vždy podarilo rôznymi figľami odpútať jeho pozornosť a ženích sa z miestnosti nenápadne vzdialil. Jeho zámerom bolo schovať sa, či už v priestore svadobného domu alebo susedných gazdovstiev tak, aby ho svadobčania museli čím dlhšie hľadať. Podľa názoru informátorov vznikol tento zvyk vraj v čase, keď bolo jedlo vzácné a ženích mal zdržať svadobnú družinu v nevestinom dome dlhšie preto, aby skrátil jej pobyt vo svojom dome a znížil tak i konzumáciu jedál a nápojov. Podľa nášho názoru je však sám zvyk sekundárny a jeho vysvetľovanie prinajmenej sporné, k čomu sa ešte vrátíme.

Keď už konečne našli ženícha, nevestin starejší povedal konečnú rozlúčku mladého páru od nevestiných rodičov. Text odobierky bol podobný ako pred odchodom nevesty na sobáš alebo, ak už bolo príliš neskoro, bol jeho príhovor celkom stručný. V každom prípade končil požiadaním rodičov, aby požehnali mladý pár.

Novomanželia odchádzali len v sprievode družiny a muzikantov. Družice opäť niesli stromček, v starších obdobiach aj perinu s vankúšmi. U ženíchových rodičov našli opäť zatvorené dvere, dávnejšie opreli o ne aj chlebovú lopatu. Tentoraz nevestin starosta musel odpovedať na hádanky, ktoré mu dával ženíchov starosta. Keď sa konečne dvere otvorili, ženíchovi rodičia pristúpili k prahu a starejší im oznámil: „Uprimni priatelia, pomohol nam Boh dobrotivi tento krok predsavzati a šťastlivo uskutočniť a vikonať. Uvadzame mladu nevestu do tohoto domu s tou srdečnou prosbou, aby ste ju vďačne a s laskou prijali. Boh všemohuci neh vam toho dopraje aby ona dľa očakavania vašho a dľa žiadosti vašej nie len svojmu manželovi vernou bola ale i vas ako svojih rodičov ctíla a posluhala.“

Rodičia pobožkali mladých, svokra podala neveste fľašu s pálenkou, z ktorej si mladá tri razy odpila, potom si upil aj mladý, tiež tri razy a nakoniec nevesta vyliala pálenku cez hlavu za seba. Pôvodný význam úkonu upadol dávno do zabudnutia, ostala len vonkajšia forma zvyku. Liatie pálenky na zem sa pokladalo za plytvanie a riešilo sa dvoma alternatívami. V prvom prípade vo chvíli, keď nevesta zdvihla ruku s fľašou nad hlavu, družba jej ju z ruky vytrhol a pálenkou počastoval družinu. Jednoduchší a súčasne bežnejší spôsob bol ten, že miesto pálenky pripravili do fľaše na privítanie vodu.

Po tomto úkone podala svokra neveste *kusek*, okrúhle pečivo z chlebového, neskoršie bieleho cesta. Tri razy si z neho odhryzla, potom ho prehodila ponad hlavu za seba. Okolostojaci ho zachytili, rozdelili medzi sebou a hneď aj zjedli.

---

²⁹ Svadobné hry s maškarami ako jav všeobecný spomína aj A. Em. T i m k o, *Slovenská svadba*, Banská Bystrica 1868, 26, 34.

pretože takéto pečivo malo priniesť šťastie. Keď už bola družina v izbe, obrusom prikrytý stôl položili do stredu miestnosti. Ženíchov družba, nevesta a jej družba v uvedenom poradí prešli tri razy okolo neho. Pritom prvý družba vždy odkryl roh stola, za ním idúca mladucha odkryté miesto pobozkala a jej družba ho zase zakryl.

Družinu usadili za stôl k ostatným hosťom. Mladší sa viac venovali spevu a tancu, starší nápojom a jedlám. Jedlá, obdobne ako v iných málo úrodných oblastiach, boli spočiatku veľmi skromné. Na miskách bolo nakrájané čerstvé varené alebo údené mäso, ktoré sa jedlo s chlebom. Tradičným koláčom bola *baba* z kysnutého cesta (vymiešaného z krupičnej múky a mlieka), rozvaľkaného do obdlžníka, ktoré po upečení v chlebovej peci nakrájali na *falatki*. Medzi jedlom starejší predniesol položartovný príhovor k mladomanželom, napr.:

„Drahí novo manželia, čo ste si žiadali,
to sa vam z milosti Božej splnilo.
Žijte spolu ako v raji, to by sme vam všetci priali.
Šťastia, zdravia, spokojnosti, plňte svoje povinnosti.
Aby ste mali všetkého hojnosť, v posteli svornosť,
čo vam zo srca prajem.“

Pred polnocou museli družbovia znova hľadať mladého zaťa, ktorý sa niekde schoval, aby si vraj dlhšie udržal svoju slobodu. Keď ho konečne priviedli, jeho žena už sedela v strede izby a ženich jej musel sňať z hlavy veniec. Potom zase ona musela z jeho klobúka odtrhnúť pierko, ale len prstami. Nôž, nožnice alebo iný nástroj nesmela pritom použiť. Veniec i pierko svadobná matka schovala. Družice, *starostiny* a ďalšie ženy zaviedli nevestu do komory. V domoch, kde takejto komory nebolo, nevestu aspoň obkolesili tak, aby ju pri čepčení nevidela mužská časť svadobčanov. Ženy ju posadili na stolček s van- kúšom, rozplietli jej vlasy, upravili ich *do kulka* a založili čepiec, ktorý bol darom *starostiny*. Družice pritom spievali pieseň, určenú pre túto príležitosť. Posledný raz držali v rukách stromček — *družku*. Ak im ju mládenci pred čepčením schovali, čo bolo bežné, museli si ju vykúpiť.

Keď už bola nevesta začepčená, skladali jej ženy do lona dary, zväčša kusy plátna, alebo šatky.³⁰ Druhá *starostina* dávala obvykle obrus. Dve-tri dievčatá sa medzitým tiež pristrojili za nevesty a pravú zakryli plachtou. Potom prišiel družba, vzal tú, ktorú mu ženy odovzdali a zaviedol k starostovi. Ten ju pred ženichom vychválil a nakoniec sa ho opýtal: „A pači še ti tota?“ Odpoveď znela: „Pači še bogu, ľudom ale mne ni!“ To isté sa opakovalo pri ďalších.³¹ Keď

³⁰ Obdarovanie nevesty pri tejto príležitosti bolo na Slovensku rozšírené všeobecne. Stretávame sa s ním aj v mestách, kde miesto vecných darov dostala nevesta od žien peniaze. Porovnaj A. H r e b l a y, *Brezno a jeho okolie*, Turč. Sv. Martin 1928, 47.

³¹ V Haligoveciach si nepravé nevesty vzali do rúk šitie, hrniec, varechu ap., a starejší ich vychvaľoval pred ženichom, aké z nich budú usilovné gazdiné. Inak s ponúkaním nepravých neviest sa stretávame aj v ďalších oblastiach. Pozri: J. B o d n á r, *Myjava*, Myjava

Obr. 3. Maľovaná truhla na výbavu zo začiatku storočia, Veľká Lesná.

nakoniec priviedli pravú nevestu, na starejšieho otázku ženích odpovedal: „Pači še bogu, ľudom aj mñe.“ Potom: „Lapi ju, ščisñe, poceluje, zaraz muzikanti brinkom i tancujom.“ To je už tzv. *braltovski tanec*. Po dvoch kolesách odovzdá ženu družbovi, ten ďalšiemu, po družboch nasledujú družice a postupne ďalší svadobčania podľa stupňa príbuznosti.

Po tanci sa pripije na šťastie mladého páru a starostovia vyberajú peňažný dar. Dávnejšie starosta po dohode so svadobnými rodičmi sám určil, po koľko má každý dať. Pred troma-štyrmi desaťročiami dávali pozvané rodiny po desať-dvadsať korún. V posledných rokoch je súma ľubovoľná a treba hneď povedať, že značne vysoká. Najmenej sa dáva po sto korún, krstní rodičia a najbližší príbuzní po 500, ba i po 1000 korún. „Ale muži dať pijatiku tak, žebi to bylo poznač, ze to son spite. Jak ñeda, ñedaju veľki dar.“ Starejší v mene mladomanželov poďakuje svadobčanom za dar a peniaze odovzdá mladému zaťovi. Potom ďakuje svadobným rodičom za pohostenie, hosťom za účasť a prvý deň svadby, resp. pre väčšinu pozvaných a muzikantov svadba sa vôbec končí.

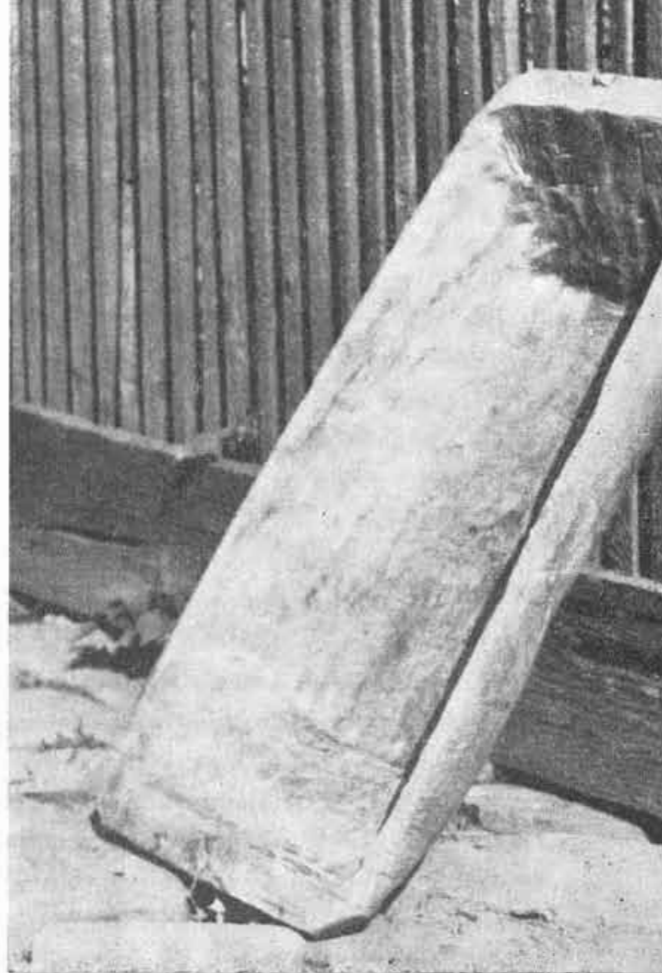
Na druhý deň volali už len bližšiu rodinu *na popravini*. Svadobčania sa zabávali pri harmonike. Dávnejšie družbovia a družice v domoch, z ktorých boli na svadbe, niečo vzali a doniesli do svadobného domu, kde robili *licitáciu*. Svoj majetok si každý musel za nevelkú sumu vymeniť. Za takto získané peniaze družbovia nakúpili ďalšiu pálenku a priniesli do svadobného domu.³² V stredu bývali *pogutki*. To už prišli len starejší a družbovia popoludní na kratšie posedenie, dojesť a dopiť, čo ešte zvýšilo zo svadby. V nasledujúcu nedeľu hneď popoludní išiel mladý pár k nevestiným rodičom na návštevu. Priniesli koláč, dnes už tortu a zákusky.

Vzhľadom na jednoduchosť uvedených svadobných zvykov netreba osobitne vyčleňovať ich základnú štruktúru, no niektoré momenty si vyžadujú, aby sme sa k nim vrátili. Geograficky izolovaná horská oblasť sa v našom prípade ukázala

1911, 253; K. A. Medvecký, e. d., 197; P. Sekerka, e. d., 99; K. Chorvát, e. d., 658; A. E. Timko, e. d., 34–35 a i.

³² *Licitáciu* na druhý deň po sobášii na strednom Slovensku spomína A. H. Kréméry už v prvej pol. 19. stor.; B. Brtáň, e. d., 175.

Obr. 4. Korýtko na cesto, ktoré vo Veľkej Lesnej používali aj na kúpanie detí.

ako faktor natoľko silne pôsobiaci pre tradovanie starších zvyklostí, že sú aktívne i v prítomnosti. Na druhej strane zrejme aj sústavný vplyv školy a náboženskej výchovy značne zbavil tento zvykoslovný útvar jeho obradnej funkcie. Právne úkony sa zúžili na niekoľko základných momentov, a to na *rukoviny*, vstup nevesty do mužovho domu a čepčenie. Ďalšie zložky, ako odobierka ženícha či nevesty od rodičov, majú svoju tradičnú obradnú formu, kým u iných obradná zložka ustúpila do pozadia alebo celkom zanikla a stala sa zábavnou.

Pravda, môžeme vychádzať iba z rekonštrukcie na základe materiálu získaného terénnym výskumom, teda z posledných piatich, maximálne šiestich desaťročí. Napriek rozmanitému vonkajšiemu vplyvom sa tradícia ukazuje ako silný a mnohostranne pôsobiaci faktor. To však neznamená, že svadobné zvykoslovia tu bolo imobilným útvarom, ktorý nepodliehal vývojovým zmenám. Evidentným dôkazom je sama štruktúra, ktorej viaceré zložky sú vlastne v rozpore so svojou pôvodnou funkciou a možno z nich pomerne presne dedukovať staršie vývojové štádium. Lokálne zameranie príspevku nie je vhodnou príležitosťou pre rozbor celého zvykoslovného komplexu, pretože však jeho štruktúra je v podstate zhodná s celoslovenským komplexom, poukážem aspoň len na niekoľko momentov, ktorých funkčná transformácia je najmarkantnejšia.

Javom, na zaradenie ktorého chcem v tejto súvislosti poukázať, je snímanie venca a čepčenie nevesty. Veniec bol tradičným atribútom slobodného dievčaťa, neskoršie i panenstva.³³ Zahalenie vlasov šatkou bolo pôvodne symbolom prísvojenia si slobodného dievčaťa určitým mužom.³⁴ Obidva, alebo aspoň prvý zo spomenutých úkonov v starších obdobiach sa v slovenskom svadobnom zvykoslóví realizovali v prvý deň svadby. Čepiec ako znak vydatej ženy dostávala nevesta až na druhý deň, keď už naň mala právo nielen de jure ale aj de facto. Tento postup, z hľadiska právneho zvykoslovía jedine logický, potvrdzujú nám aj staršie záznamy, podľa ktorých snímanie venca sa realizuje v prvý deň, zatiaľ čo čepčenie, spojené často s magickou očistou nevesty, vystupuje ako dominantný obradný úkon druhého dňa svadby.³⁵ V ďalšej vývojovej etape, keď sa porušila obsahovo-formálna jednota spomenutých úkonov, resp. keď zanikla ich pôvodná funkcia, sekundárne dochádza aj k formálnej zmene, v dôsledku ktorej čepčenie sa robí bezprostredne za snímaním venca. K takémuto postupu došlo nesporne aj v skúmanej lokalite.

Zánik primárneho významu určitého úkonu môže mať za následok aj opakovanie jeho formy, čo tiež istým spôsobom narušuje základnú štruktúru celého útvaru. Zatváranie brány, ktoré by podľa Lubora Niederleho mohlo byť ozvenou voľakedajšieho únosu nevesty,³⁶ je logické len vo chvíli, keď prichádza ženichova družina do nevestiného domu. Ak aj malo zatváranie brány pôvodne aspoň symbolický význam, stala sa z neho veľmi skoro iba zábavná zložka, ktorá predchádza každému vstupu svadobnej družiny do domu nevesty i ženicha, teda aj tam, kde by to bolo podľa pôvodného zmyslu celkom nelogické. Kratochvíľny zámer zdôrazňuje miestami, a to i v skúmanej obci, vtipný dialóg starejších, ktorý sa však opäť pri každom vstupe do domu až stereotypne opakuje.

V kontexte celkového obradu je funkčne nelogické schovávanie sa ženicha pred odchodom z nevestiného domu a pred čepčením. Žiaľ, nemáme dosť oporných bodov, ktoré by pomohli túto otázku objasniť. Na niektorých miestach sa pri odchode z rodičovského domu schovávala nevesta. Tento zvyk bol známy i na Spiši a snáď kedysi existoval aj v tejto lokalite a neskoršie sa vymenili len hlavné osoby.

Dôležitým momentom, ktorý si najdlhšie udržiaval skutočne obradnú funkciu, bol vstup nevesty do mužovho domu. V staršej podobe majú tieto obrady zároveň viac funkcií. Chlebová lopata, opretá o dvere je apotropajon, ktorý má zabrániť, aby sa s mladou ženou nedostali do domu zlé sily, pôsobeniu ktorých je v priebehu svadby vystavená. Pálenka, ktorú keď sa z nej tri razy

³³ P. Socháň, *Parta ako ozdoba hlavy slovenských žien*, ČMSS, 23, 1934, 65–79.

³⁴ L. Niederle, c. d., 90.

³⁵ R. Brtáň, c. d., 175; A. E. Timko, c. d., 34; P. Michalko, c. d., 31; P. Dobšinský, c. d., 22–23; rovnaký postup pre staršie obdobia som zaznamenala v horehronských obciach.

³⁶ L. Niederle, c. d., 82.

napila, vyliala cez hlavu na prah domu, mala snáď byť obeťou ochranným démonom domu, o priazeň ktorých sa takto uchádzala. Jedenie chleba a obchádzanie stola ako bežný prijímací obrad nie je potrebné bližšie objasňovať.

Dlhá existencia tradície a jej kontinuita sa odrazila v niektorých zložkách, ktoré sa vývojovo dostali za priemernú hranicu, známu z iných oblastí. Za pomerne ojedinelý jav, zistený v skúmaných obciach, možno označiť snímanie venca, ktoré tu už nie je úlohou družbu, ale ženícha a odoberanie pierka nevestou. V tomto momente úloha družiny ustupuje do pozadia a už aj formálne sa zdôrazňuje výlučná spolupatričnosť mladého páru. Čepčenie nevesty je vyvreholením a *braltovský tanec* završením obradnej časti svadobného veselía. Druhá časť je už oslavno-zábavná.

Svadba nie je tu intímnu rodinnou slávnosťou. Pri vonkajšom pohľade sa dokonca javí ako dramatický útvar, na ktorom sa účastní vlastne celá obec. Ženich, nevesta, svadobní rodičia a členovia svadobnej družiny majú svoje presne určené úlohy a atribúty. No aj ďalší svadobčania sa aktívne zapájajú menej sice do obradnej, o to viac však do zábavnej časti svadobného veselía. Prítom aj ich úlohy majú tradičnú podobu i náplň.

Veľmi ťažkým problémom je diferencovať v svadobnom veselí skutočné hry od takých, ktoré mali pôvodne iný, snáď obradný význam. V tejto súvislosti nastáva ešte ďalšia komplikácia, pokiaľ ide o provenienciu toho-ktorého útvaru, vzhľadom na príležitosť, ku ktorej sa pôvodne viazal. Holenie a podkúvanie bolo obvyklou hrou mužov a žien nielen pri svadbe, ale aj v posledné fašiangové dni, teda pri príležitostiach, kde dávnejšie boli vzájomné vzťahy podstatne voľnejšie ako v každodennom živote. Mali teda vyvolať určitú uvoľnenejšiu atmosféru a ich charakter bol jednoznačne kratochvíľny. Tieto hry, podobne ako *licitácia*, pri ktorej sa vlastne zábavnou formou mali získať prostriedky na predĺženie svadobnej hostiny, boli bežné na celom Slovensku.

Zábave slúžilo pokrývanie ženícha, ponúkание nepravých neviest, dobýjanie sa do domu, aj keď v týchto prípadoch môže ísť o značne transformovanú podobu úkonov, majúcich pôvodne iný význam. Zvláštnym problémom sú masky. V zásade nemožno pochybovať o ich používaní v mnohých magických úkonoch. Z vývojového aspektu sa veľmi zavčasu začínajú používať aj v ľudovom divadle, resp. v prejavoch, kde účinkujúce osoby používajú masky s jednoznačným zámerom pobaviť obecenstvo.³⁷ Svadobné zvyky v porovnaní so zvykmi pri narodení dieťaťa, pri úmrtí človeka, s niektorými výročnými obradmi, napr. slnovratnými ap. sú dokázateľne mladšie a považujem za pravdepodobnejšie, že *slameník* a ďalšie príležitostné masky sa do svadobnej zábavy dostali až v tejto svojej sekundárnej funkcii. Pravda, tento názor je len hypotézou, pretože v podstate ide o problém, ktorého riešenie ďaleko presahuje rámec tohto príspevku.

³⁷ Bližšie E. Horváthová, *Maskenbrauchtum in der Slowakei*, Schweiz. Archiv f. Volkskunde, 1968, 135 n.

Rovnako strohé sú zvyky a poverené predstavy spojené s narodením dieťaťa. Ťarchavá žena *včionze*, nielenže nebola ušetrená od fyzicky namáhavej práce, ale naopak, priamo jej ju odporúčali s odôvodnením, že bude mať ľahší pôrod. Zákazy, ktoré musela rešpektovať, vychádzali predovšetkým z predstáv o pôsobnosti similárnej a similárno-kontagiózneho mágie. Tak žena v ťaži nesmala kopnúť do mačky alebo psa, zazrieť myš, hada alebo ohň, pretože dieťa bude mať červené *šmahy* po tele. Rovnaké následky by hrozili, keby sa jej dostala na telo krv. Nemá sa dívať na nič nepekné, pretože niektoré charakteristické črty videnej podoby by mohli prejsť na dieťa.³⁸ Nesmela si sadnúť na klát, aby dieťa nemalo veľkú hlavu.³⁹

Keď prišla do cudzieho domu a neponúkli ju jedlom, ktoré zacítila, mala rýchle strčiť palec za pás „žeby še ji ňezachčialo“.⁴⁰ Inak prítomnosť gravidnej ženy v cudzom prostredí nebola veľmi vítaná. Keď furmani vzali na voz takúto ženu, voz sa prevrátil. Pritom však výslovne ide o povoz cudzí, presnejšie nie z vlastného gazdovstva. Dodržiavanie poverených zákazov tohto druhu je aktívne i v súčasnosti. Nie je to síce už to samozrejmé rešpektovanie, aké bolo pri predchádzajúcich generáciách. V súčasnosti ho charakterizujú skôr pochybnosti, a to v kladnom i zápornom smere. Myšlienkový postup budúcej matky je približne takýto: Snáď to ani nie je pravda, ale čo ak predsa len na tom niečo je. Je nesporné, že jeden z významných faktorov, pôsobiach na životnosť povery je strach, vyplývajúci z neistoty. Ťarchavá žena, apriórne precitlivejšia, podlieha ľahšie aj rozličným emóciám, obavám o zdravie dieťaťa, ktoré sa má narodiť. Prirodzená je aj zvedavosť, akého pohlavia bude očakávané dieťa, aj keď v mnohých rodinách, ktoré tu boli bežné, nebola táto otázka natoľko dôležitá ako v oblastiach, kde populáciu prísne regulovali. Žena, ktorej všetko páchne, najmä sadlo, bude mať dcéru. Iným rozpoznávacím znakom pre určenie pohlavia dieťaťa pred jeho narodením je poloha: dievča leží v pravom boku, chlapec v ľavom.

Pri začínajúcom pôrode rodičke rozplietli vlasy, rozviazali na odevu uzly, a vôbec všetko uvoľnili. Tieto úkony mali význam nielen praktický, ale aj magický. Uvoľňovanie odevu malo podľa similárnej mágie pôsobiť na uvoľňovanie síl, zadržavajúcich priebeh pôrodu.⁴¹ Zaujímavým prvkom bolo zakrytie tváre rodiacej ženy ručníkom alebo zásterou, taktiež kvôli ľahšiemu pôrodu.

³⁸ S týmito predstavami sa bežne stretávame v každej slovenskej lokalite. Z literatúry pozri J. M j a r t a n, *Sebedražie*, Sbornik Matice slovenskej, 1924, 157; V. G a š p a r í k o v á, *Zvyky okolo narodenia z Valaskej Belej*, NS, 9, 1950, 163; E. Č a j á n k o v á, *Zvyky. Ľudové liečenie*, v publ. *Banická dedina Žakarovce*, Bratislava 1955, 449; J. Č e r v e n á k, c. d., 42.

³⁹ Na Horehroní existoval iný variant: ťarchavá žena si nesmela sadnúť na klát, do ktorého bola zaťatá sekera, pretože by jej prirástla placenta.

⁴⁰ Známe na celom európskom kontinente. Komparatívny materiál pozri J. St. B y s t r o ň, *Slowianskie obrzędy rodzinne*, Kraków 1916, 19.

⁴¹ Porovnaj J. St. B y s t r o ň, c. d., 20.

Od začiatku tridsiatych rokov bola v obci školená pôrodná asistentka, avšak svokra, matka alebo iná žena, ktorá pomáhala *babicuľi*, dbala na dodržiavanie tradičných praktík.

Pri zdĺhavom pôrode dali žene vypíť odvar cibule, tiež vtedy, keď mali prísť na svet dvojčatá *blizňonka*, alebo ak žena bola už staršia a od narodenia posledného dieťaťa uplynulo viac rokov. Keď bol pôrod ťažký, zavolali manžela rodiacej ženy, ktorý ju chytil popod pazuchy a stisol, čo malo prichod dieťaťa na svet urýchliť. Za rovnakým cieľom vodila *babicuľa* rodičku po izbe. Ak sa niekedy zdala situácia už beznádejnou, „tu še modľifi baby, žeby abo na jednu stronu abo na drugu“, t. j. aby už nastal koniec, nech už bude akýkoľvek.

Pri narodení prvého dieťaťa si pozorne všimli, koľko je na pupočnej šnúre uzlíkov, *bobuliek*, pretože toľko mala mať žena vcelku detí. „To jo miala pienč i pienč džeči miala. A jedna miala šedem, aľe jedno pri drugim, aj tak šedem džeči tam miala.“ Aby skôr vyšla placenta, *poščulka*, dali rodičke fúkať do fľaše. *Babicuľa* musela dieťa starostlivo prezrieť, a ak malo na tvári alebo i na tele *šmah*, vyutierala mu ho postieľkou. Potom postieľku hneď zakopali do zeme.

Keď bola rodička v poriadku, postielali jej do kúta zastretého posteľnou plachtou, aby bola oddelená od obývacieho priestoru miestnosti. Do postele jej dali fľašu s pálenkou, aby sa *prečistila*, inú fľašu pre *babicuľu* položili na stôl. *Položnica* mala byť za plachtou, kým neišla *na vyvod*. Nemala nič robiť, čo sa však z praktických dôvodov nie veľmi zachovávalo, iba ak mala matku alebo sestru, ktorá jej mohla v prvých dňoch pomôcť.

Nesmela však vyjsť z domu, dokonca ani na dvor, „bo bi ju mamuni lapifi“. Ochrannou rastlinou šestonedielok mal byť zvonček. Do domu, v ktorom bola *položnica*, nesmel vojsť cudzí človek. Ak sa predsa tak stalo a prichodzí bol muž, vzali mu *kapeluch* a nevrátili mu ho dovtedy, kým nedal na pálenku.

V starších obdobiach sa vraj poväčšine dodržiavalo po pôrode obdobie šiestich týždňov, za ktoré šestonedieľka nevychádzala z domu. Neskoršie sa skrátilo obdobie na tri týždne, ale ktorá žena mala viacej detí a bola bez sústavnejšej pomoci, išla na vádzku už o niekoľko dní. Len *prespuonka* ostala neuvádzaná. Pretože vádzka bola nielen cirkevným obradom, ale aj jedinou formou magickej očisty šestonedieľky; neprekvapuje, že stretnutie s prespankou sa pokladalo za predzvesť nešťastia alebo aspoň neprijemnosti.

Dieťa narodené v *čepcu* bude bohaté. Keď má chlapec na hlave dva *vince*, bude vdovec. Ako všade inde, aj tu mal prvý kúpeľ nielen hygienickú, ale aj magickú funkciu. Do vody vložili mincu, aby bolo dieťa bohaté, trochu cukru, aby malo sladký život, dievčaťu aj ihľu, aby vedelo šiť; do kúpeľa dávali mnohí i ruženec a trochu svätenej vody, aby dieťa bolo pobožné. Keď malo dieťa na tele už spomínané červené či hnedé škaky, babica ho mala v prvom kúpeli dobre vyumývať, aby sa mu stratili. Ak si však vypila a nebola dostatočne pozorná, škvrny dieťaťu ostali, pretože neskoršie sa s nimi nedalo už nič robiť.

Vykúpané a osušené novorodiatko natrelí maslom, aby bolo mocné, zabalili do plienky a uložili ku matke za plachtu. Vodu z kúpeľa vyliali na také miesto, „čo tam ani vietor nepríde“. Ak chceli vedieť, či bude dieťa žiť, vyliali

túto vodu na strom. Ak má dieťa žiť, strom uschne, ale ak strom ostane zelený, dieťa zomrie.⁴² Kým dieťa nebolo pokrstené, musela byť matka stále pri ňom, aby ho strigy nevymenili za *ňepodařone*.

Kmotrovstvo dohodli hneď na druhý deň po narodení dieťaťa prostredníctvom baby. Za kmotrov volali majetnejších, nezriedka aj pri ďalších deťoch tých istých. Vo dvoch prípadoch považovali výmenu kmotier za nevyhnutnú. Kmotrovstvo neprijala žena, ktorá bola farchavá, a to v dôsledku predstavy, že ak takáto žena nesie na krst dieťa, jej vlastné bude neskoršie trpieť na záduch. Kmotru zmenila aj rodina, kde malé deti rad-radom zomierali

Ešte v ten istý deň, ako ju požiadali o kmotrovstvo, doniesla kmotra šesto-nedielke veľký, štyri-päť litrový hrniec ryže, uvarenej v sladkom mlieku. Krst býval v najbližšiu nedeľu predpoludním. Kmotra priniesla misku s krúpami a vajcami a domácim ju odovzdala so slovami: „Priniesla jom dor mali, prímiťe go za najvienkši.“ V posledných rokoch miesto naturálií prináša kmotra pre dieťa výbavičku. Na krst išli kmotra s dieťaťom, kmotor a baba. Matka len vtedy, ak bol krst neskoršie a ona súčasne išla na vádzku. Pred odchodom z domu zavesili na horný pánt dverí ružence. V rodine, kde deti často zomierali, domáci podali kmotre novorodeniakto cez oblok. Rovnako keď sa vracali od krstu, prevzali domáci dieťa od kmotry opäť cez okno. Od zániku tohto zvyku neuplynulo viac ako jedno desaťročie.⁴³

Ak kmotra nesie na krst dievča, nesmie silno držať sviečku, lebo dievča bude mať tenké vlasy. Keď ide na oferu, obdaruje dieťa peniazmi, ktoré mu zasunie do vankúšika. Pri návrate z krstu kmotra po pozdrave oznamovala: „Že mali vi tu židoviončotko, priniesla ja vam tu křesťañotko. A či to đecko ma ojca abo ni? A ak ho ňimo, tak ho položim pot stul.“ Keď sa otec ozval „ma ojca“, dali mu dieťa na ruky a ten ho zanesol matke za plachtu. Niekedy dal otec najavo svoju nespokojnosť, či už s pohlavím dieťaťa, ak napr. mal samé dcéry a ďalšie dieťa bolo opäť dievča, alebo vôbec s jeho narodením, ak už detí bolo veľa, či z iných príčin a neozval sa. V takom prípade položili dieťa skutočne pod stôl.

Neskoršie popoludní bývali křtiny. Majetnejší, najmä ak príchod dieťaťa do rodiny bol obzvlášť vítaný, zavolali aj harmonikára a zabávali sa neskoro do

⁴² Podobne P. Dobšinský, *Prostonárodní obyčaje, povery a hry slovenské*, Turč. Sv. Martin 1880, 1; K. Chotek, *Cerovo*, Národopisný věstník čs., I, 1906, 200; P. Bogatyrev, *Narození a křest dítěte na Podkarpatské Rusi*, Český lid, 31, 1931, 16; R. Bednárik, *Duchovní kultura slovenského ludu*, Slovenská vlastiveda II, Bratislava 1943, 22; E. Čajánková, c. d., 450.

⁴³ Rovnaké praktiky boli na Horehroní, v Honte a v niektorých ďalších oblastiach. O pozývaní kmotrov a obradoch sprevádzajúcich křtiny okrem už citovanej literatúry pozri tiež: A. Beblavý, *Obyčaje a zvyky při křteníach*, SP, 16, 1896, 376–378; Vršatský, *Zvyky a obyčaje v Solčanoch*, SMSS, 3, 1898, 132–134; J. Páříčka, *Zvyky a obyčaje v Košťanoch*, SMSS, 5, 1900, 71; K. A. Medvecký, c. d., 186; D. Kardošová, *Povery v Turci*, SMSS, 13, 1908, 53; J. K. Pospěch, *Ludové zvyky a obyčaje*, ČMSS, 2, 1899, 3.

Obr. 5. Drevená kolíska, Veľká Lesná.

nocí. Na druhý deň po krstínách poslala matka kmotre tri *kuchi* z chlebového cesta, ozdobené odtlačkami ozubeného kolieska z kravského rohu.

Dieťa bolo najprv v drevenej kolíske, zavesenej na hrade nad posteľou alebo v stojacej kolíske vedľa matkinho lôžka. Pre väčšie deti urobili vyťahovacíu *poščulku*, ktorú cez deň zasunuli pod lôžko dospelých. Na poli vložili dieťa do plachty, zavesenej na troch žrdkách, je to tzv. *hajtka*. Keď už dieťa vedelo stáť, urobil mu otec *stojanček*.

Kým nemalo dojča 16 týždňov, neprali mu plienky na potoku, ani nepoužívali pri praní piest, *kijimku*, a nesušili ich vonku.⁴⁴ Ani pri poľných prácach, keď mali dieťa so sebou, plienky nevyvesili, „bo potím to džecko lapilo morisko. Juj, to go mordovalo čo tak vřešťalo. Jak go lapilo večor mordovať, to go mordovalo do polnoci.“ Keď dieťa trápila mora, zobrali trus od koňa, ak išlo o dievča tak od kobyly, cez handričku ho vyžmýkali do mlieka a naliali dieťaťu do úst. Potom ho vraj mora *popustila*.

Do roka nestrihali dieťaťu vlasy ani nechty, tie mu matka zubami poobhrýzala. Ani do zrkadla sa nesmelo pozrieť, lebo by ostalo nemé. Keď sa dieťaťu rezali zuby, zavesili mu na hrdlo kožu zo slaniny, kľúč alebo neskôr *fijalkový koreň*. Ak mu vyšli najprv dolné zuby, bolo dobre, ale ak horné, nemalo dlho žiť, kopalo si hrob. Dieťa neslobodno prekročiť, lebo prestane rásť. Aby bolo tučné, treba ho občas umyť vechťom z pomyjí.⁴⁵

Zaparené miesta na tielku dieťaťa zasýpali práchnom zo zotleného dreva. Vredy natierali jahodami upraženými na masle. Pri žltacke urobili náhrdelník z cesnakových strúčkov a zavesili dieťaťu na hrdlo. Keď sa zľaklo, namočili mu nohy do studenej vody, potom ho „ľak popustil“. Urieknuté dieťa umyli vodou, do ktorej hodili tri žeravé uhličky. Ak sa domnievali, že má *gošček*, vyčkali na zlé počasie a odstrihli mu z vlasov. Keby to urobili za pekného po-

⁴⁴ Na Slovensku všeobecne. E. Horváthová, *Rodinné zvyky a obyčaje*, Československá vlastivěda III, Praha 1968, 564.

⁴⁵ Zákazom tohto druhu som venovala bližšiu pozornosť v príspevku *Zvyky pri narodení dieťaťa v Slovenskom Komlóši v Maďarsku*, odovzdanom roku 1967 redakcii slavistického zborníka, preto ich opätovný rozbor nepovažujem za potrebný.

časia, hostec by porástol. Keď malo *zlo horošć*, roztrhali na ňom košieľku a uviazali na niektorý kríž. Keď malo dieťa mäkké kosti, dávali ho na vyhriaty piesok, kúpali ho v slanej vode a natierali ňu nôžky *borsukovou* masťou. *Zabu* vytierali handričkou, namočenou do cukru, alebo išli k žene, ktorá vedela čariť. Tá nabrala z kúta spod metly smeti, vytierala ňimi ústočká dieťaťa a pritom sa modlila. Či používala aj zariekania, nepodarilo sa zistiť. Podľa súhlasných informácií najčastejšie v podobných prípadoch chodili do obce Havka, za istou ženou, ktorá však už pred niekoľkými rokmi zomrela. Pri somárskom kašli nechali dieťa behať v maštali, aby sa nadýchalo výparov konského hnoja. Keď malo zapálené oči, matka mu vstrekovala do nich trochu vlastného mlieka.

Dve ženy, ktoré dojčia deti, nesmú jesť ani piť z jednej nádoby, pretože tá, ktorá je z misy posledná, odoberie druhej mlieko. Matka prv dojčila dieťa bežne aj do dvoch rokov. Keď už raz dieťa odstavila, nesmela ho začať znovu dojčiť, pretože na ktorú fúru takýto človek potom pozrie, každá sa prevráti. Keď dojča všetko mlieko nespotrebovalo a matke sa zapálili prsníky, musel muž po dojčení zvyšné mlieko odsávať. Keď matka chcela dieťa odstaviť, odstrekovala mlieko na pánty dverí a na prsia si prikladala *čiernu bylinu*. Ak po pôrode žene zhrublo hrdlo, natierala si ho rosou z obložného skla.

V tejto súvislosti nemožno obísť ani úsilie o určitú reguláciu pôrodnosti, aj keď používané prostriedky boli neraz drastické. „Takom trove je, to uvari, vipije, šadňe na viadro a to vijdže.“ Nepodarilo sa mi však bližšie zistiť, o aký prostriedok konkrétne ide. O jeho účinnosti možno však mať pochybnosti, pretože sa pomerne často používal aj iný spôsob abortu, a to prerážanie plodu vretenom. V ojedinelých prípadoch sa zbavovali matky prebytočných detí aj po ich narodení vedomým obchádzaním najzákladnejšej starostlivosti. „Jak to ňechčela, ňedala mu co treba, vřešťalo, vřešťalo a džecko še darlo, darlo i umarło.“ Zbavovanie sa detí, či už formou abortu alebo inak verejná mienka veľku odsudzovala, pretože deti považovali za dar boží. Naopak, žena ktorá nemohla mať deti, bola podľa názoru ostatných prekliata.

Uvedené zvyky pri narodení obsahujú všetky obvyklé zložky, t. j. poverčnú, hygienicko-liečebnú a právospoločenskú, pričom prvé dve sa často prekrývajú. Kvantitatívne najvýraznejšia je povera, motivovaná v prevažnej miere predstavou, podľa ktorej žena v období ňarchavosti, pôrodu a šestonedelia ako osoba v magickom chápaní nečistá, prenáša túto negatívnu vlastnosť na všetko, s čím sa dostáva do bezprostredného kontaktu, teda aj s vlastným dieťaťom. Preto až do obradnej purifikácie — vádzky — musí používať tak izolačné, ako i apotropajné prostriedky a riadiť sa pomerne zložitým systémom zákazov i obmedzení.

Pre ženu i dieťa sú nebezpeční démoni, strigy a iné poverčné bytosti, ktoré môžu odvliecť ženu, prípadne vymeniť dieťa, ako aj cudzí ľudia, od ktorých hrozí urieknutie. Prírodnú ochranu predstavuje priestor pod strechou vlastného domu, v čase šestonedelia obmedzený na miesto ohradené kútnou

Obr. 6. Stojanček pre dieťa, Vělká Franková.

plachtou. Ako apotropajné predmety sa v našej lokalite používajú predovšetkým pátričky a svätená voda. Výnimočne sa používali aj iné prostriedky. Ak v rodine deti jedno za druhým umierali, pripisovalo sa to obzvláštnej nepriazni démonov voči rodičom dieťaťa, prípadne voči krstným rodičom. V prvom prípade sa preto snažili existenciu dieťaťa pred démonmi zatajiť a v nevyhnutných prípadoch ho podávali oknom, v druhom vymenili kmotrov. Iným potencionálnym nebezpečenstvom pre dieťa, najmä jeho vzhľad bolo okolie farchavej ženy, či už išlo o ľudí, zvieratá alebo veci, ktorých vlastností mohla matka dotykom alebo i pohľadom preniesť na dieťa. V tomto prípade jedinou ochranou bolo rešpektovanie zákazov.

Princíp mágie, predovšetkým simiárnej, neplatil len v zápornom zmysle, ale snažili sa ho využívať aj v pozitívnom. Tak napr. farchavá žena sa mala dívať na pekných ľudí, aby aj dieťa bolo také. V tejto súvislosti možno spomenúť rozväzovanie uzlov pred pôrodom, vkladanie určitých predmetov do prvého kúpeľa a iné. Žena v spomínanom období nielenže sama bola objektom zlých síl, ale aj sama mala na svoje okolie negatívny vplyv. Jej prítomnosť v priestore mimo vlastného domu priťahovala nešťastie a v období šestonedelia stihal nezdar každú jej prácu.

Zakrývanie tváre ťažko rodiacej ženy zásterou alebo šatkou mohlo byť doznievanie staršieho zvyku, známeho z viacerých oblastí Slovenska, a to kladenie niektorej súčiastky sobášneho odevu na telo rodičky.⁴⁶ Súčiastky sobášnych šiat boli totiž považované za sväteninu a mali teda zahnať nepriaznivé sily zadržávajúce pôrod. Ako druhá možnosť sa ponúka domnienka, že išlo o ozvenu dávnejšieho schovávaní rodičky v tme, čo máme z nášho územia tiež doložené.⁴⁷ Iným zaujímavým prvkom, s ktorým sa pri zdlhavom pôrode stretávame, je doznievanie „kuvády“, pravda, v podobe už značne pozmenenej.⁴⁸

Pomerne časté, pritom mnohotvárne sú veštby, vzťahujúce sa predovšetkým na dieťa, ktoré sa má narodiť, resp. ktoré sa práve narodilo, menej však aj na deti, ktoré majú nasledovať po ňom.

Tažisko konkrétnych liečebných praktík spadá do inej oblasti, preto im venujeme pozornosť pri inej príležitosti, i keď sami osebe sú nesporne zaujímavé. V tejto súvislosti si však všimneme aspoň aspekt hygienicko-profylaktický. Mnohé z noriem, ktoré musela žena v tomto období dodržiavať, či už išlo o zákaz používať povozy so záprahom, alebo o izoláciu rodičky a dieťaťa v inak značne frekventovanej, jedinej obytnej miestnosti, a vôbec obmedzený kontakt s ľuďmi, najmä cudzími, o zákaz vykonávania domácich povinností, nehovoriac už o poľných a iných prácach, všetky mali nanajvýš racionálny podklad a dosah, napriek tomu, že sa formálne vysvetľovali a zdôvodňovali iracionálne. Funkcia povier

⁴⁶ V. Gašparíková, c. d., 165. Podobne na Horehroní.

⁴⁷ F. Běláň, *Zvyky a pověry při narození dítěte v okolí Trnavy*, Národopisný věstník čs., 19, 1926, 109.

⁴⁸ Bližšie J. St. Bystroň, c. d., 19; St. Giszewski, *Kuvada*, Kraków 1906; M. Gluščević, *Kuvada*, Beograd 1964.

tolito druhu bola prítom v podstate kladná. Vzhľadom na celkovú úroveň myslenia a vedomostí je totiž zjavné, že zákazy motivované predpokladanou existenciou „nadprirodzena“, rešpektovala nielen rodička, ale celé jej okolie s takou prirodzenou samozrejmou, akej by sa v tom čase nebolo dostalo ani jednej, i keď najrozumnejšej požiadavke, ak by jej bola chýbala práve táto poverečná, eo ipso donucovacia zložka. Zo subjektívneho hľadiska — a ten bol pri týchto a obdobných príležitostiach rozhodujúci — v prvom prípade išlo o požiadavku, ktorú človek nevyhnutne musel rešpektovať, kým v druhom ju len mal brať do úvahy.

V komplexe zvykov spojených s narodením dieťaťa mali zvlášť dôležitú funkciu zvyklosti právneho charakteru, predovšetkým tie, ktoré pôvodne rozhodovali o prijatí dieťaťa do rodiny a tým vlastne aj o jeho bytí či nebytí. O regulovaní populácie zbavovaním sa nežiadúcich novorodeniat máme z raného stredoveku dostatok dokladov.⁴⁹ Ako dlho na našom území mohli rodičia slobodne rozhodovať o živote dieťaťa, nie je presnejšie známe. Kresťanstvo od počiatku takýto postup trestalo, takže je isté, že verejné uplatňovanie spomenutého práva skoro prestalo. Pravda, prijímacie obrady pretrvali temer do súčasnosti a aj keď ich význam bol značne oslabený a pozmenený, predsa len nezanikol úplne.

Dieťa sa prijímalo v prvom rade do rodiny. Otec preberal dieťa z rúk kmotry. Taktó symbolicky akceptoval jeho existenciu. Krstiny boli zase vlastne prijatím dieťaťa od rodu, resp. obce J. St. B y s t r o ů vyjadril domnienku, že aj zvyk vziať cudziemu mužovi čiapku a donútiť ho tak k jej výkupu, mohol súvisieť s recepcijnými úkonmi.⁵⁰ Na príklade skúmanej obce sme mali možnosť vidieť, že ak otec o dieťa nestál a po návrate z krstu sa k nemu ani formálne nehlásil, neželané dieťa položili pod stôl. Podľa zhodného vyjadrenia informátorov neboli takéto prípady vzácnosťou. Rovnako krstiny, pokiaľ ide o počet pozvaných a ich nákladnosť, neboli vždy len odrazom sociálneho postavenia rodičov. Konečne aj zbavovanie sa nepohodlných detí, pravda, tajné, nebolo v predehádzajúcich desaťročiach celkom neznáme.

⁴⁹ L. Niederle, c. d., 60 n.

⁵⁰ J. St. Bystroň, c. d., 120.

Pokiaľ ide o obidve pertraktované zvykoslovné príležitosti, t. j. svadbu a narodenie, možno súhrnne konštatovať, že sa v týchto celkoch temer do súčasnosti zachovalo viac vzácných archaických prejavov. Aj keď sú neraz značne zmenené, predsa len budú dôležitými ohniskami pri historickej rekonštrukcii rodinného zvykoslovía. Pri tejto príležitosti sme si mohli tiež overiť pozorovanie zistené už pri výskume iných oblastí. Vcelku nám doterajšie výskumy ukazujú, že v oblastiach, kde človek ťažko zápasil o holú existenciu a jeho materiálna kultúra bola zameraná väčšinou iba na saturovanie základných potrieb, aj duchovná oblasť bola chudobná. Petrifikovala síce mnohé survivaly, ale aj vo svojich vrcholných obdobiach bola nanajvýš úsporná, adekvátne materiálnej zložke prísne účelová a ani zďaleka nedosahovala tú epickú šírku ornamentálnosti, ako to bolo v bohatších oblastiach. Inými slovami rozvinutosť a bohatstvo duchovnej kultúry je relatívne presným ukazovateľom materiálnej a súčasnej celkovej kultúry istého celku.

K tomuto momentu prístupuje v skúmanej oblasti ešte ďalšia okolnosť. Etnicko-geografická izolovanosť veľmi brzdila infiltráciu prvkov z homogénneho prostredia, čo značne obmedzovalo prirodzené zdroje a podnety predovšetkým ich kvantitatívneho rastu. Obdobne ako pri enklávach, aj tu uzavretosť v naznačenom zmysle bola istým obranným reflexom, ktorému táto oblasť vďaka za to, že v tradičnom zvykosloví výrazne dominujú slovenské prvky.

LA NOCE ET LA NAISSANCE DE L'ENFANT DANS LE VILLAGE VEĽKÁ LESNÁ

Résumé

Le village examiné appartient à la région de Zamagurie, la partie septentrionale de l'ancien département Spiš. Ce territoire avoisine au nord avec cette partie de Zamagurie qui après la première guerre mondiale échéait à Pologne et au sud il est borné par la chaîne des montagnes nommée Spišská Magura. La région ci-nommée était touchée par les deux colonisations: allemande et valaque. Alors l'élément slovaque s'y développait dans certaine mesure en coexistence avec les éléments polonais, allemands et ruthènes. Tous les deux village ont été fondé en $\bar{x}IV^e$ siècle. Dans leur possession alteraient plusieurs familles nobles et deux ordres religieux, qui avaient leur siège à Červený Kláštor.

Toute la territoire s'étend sur les pentes abruptes et infécondes ce qui était la cause que le nombre des habitants n'augmentait jamais trop. De la fin du XIXe siècle en relation avec le développement de la production industrielle il commence même un trend de dépopulation qui n'a pratiquement pas fini jusqu'aux nos jours. En présent la plupart de jeunes gens quittent les exploitations pour se faire valoir au travail plus convenable dans les autres régions. En contradiction surprenante avec la situation économique pas trop favorable est le niveau culturel en générale, surtout en ce qui concerne les deux villages étudiés. On trouve les mentions de l'existence de l'école continuellement du XVIIe siècle et les plus vieilles d'elles ne parlent même de leur fondation mais seulement de l'activité des maîtres. La maturité culturelle des habitants locaux ne se manifeste seulement par les notions générales globales mais autant par l'accès rationnel aux circonstances données. L'exploitation efficace des sources locales, l'habileté de travailler des matériaux particuliers, dictée par l'effort de

l'autarcie universelle et l'autres qualités positives y sont développés sur le niveau que nous trouvons à peine dans les circonstances analogues.

Tout le grand complexe des facteurs mentionnés s'est montré aussi dans la culture spirituelle. Il est intéressant que l'influence des autres groupes ethniques lesquels l'habitation locale a très vite absorbé, ne s'est manifestée que dans la mesure minimale; il ne s'agit que de quelques termes tandis que les coutumes mêmes restaient pratiquement intactes. La structure des coutumes et même leur forme est dans certaine mesure archaïque formellement sévère et de la point de vue de la fonction très économique. En comparaison avec les autres régions montagneuses isolées ce qui est surprenant c'est la quantité menue des actes et des idées de superstition.

La noce était avant tout un acte de droit entre les deux familles intéressées, réalisée de la manière traditionnelle en présence du cercle vaste de la parenté. Le mariage religieux et encore plus le mariage officiel restaient hors de ce cadre et la cérémonie populaire les éprouvait au moins comme un acte de duplicité. Les noces traditionnelles — c'étaient un système des actes qui enchaînaient logiquement l'un à l'autre et seulement la réalisation de ce complex entier attestait la validité de la cérémonie. Elles commençaient par le contrat des parents et par les fiancailles du jeune couple. Dans la période entre les bans de mariage on préparait les noces, surtout le trousseau et les robes de noces et on invitait les hôtes, tout ce qui était accompagné des petites cérémonies de la signification secondaire.

Les propres noces commençaient par l'adieu des jeunes gens avec le jeune couple, le lendemain elles continuaient en demandant la mariée par l'intermédiaire du courtier pour le mariage où le jeune couple allait en cortège. Du mariage chacun retourna chez soi où se réunissaient les invités. Le soir le jeune marié arriva avec son cortège. La porte ne fut ouvert qu'après le courtier avait deviné l'une des énigmes laquelle lui posa le représentant de la jeune mariée. Après l'adieu cérémoniel le jeune couple se rendait à la maison de la jeune mariée. Sur la route les jeunes garçons cloisonnaient le chemin avec la chaîne et le cortège ne pouvait continuer son chemin qu'après avoir payé (le jeune marié) pour la jeune mariée. La jeune mariée portait avec elle la pain et de même la belle mère l'accueillait d'un morceau de pain et de l'eau ou de la gnole, laquelle la jeune mariée versa par-dessus de la tête. Le matin la jeune mariée arracha au jeune marié une plume de son chapeau et lui l'a pris sa couronne. Puis ils allaient se reposer. La cérémonie dominante de l'autre jour c'était l'acte de coiffer la jeune mariée et sa purification. La partie suivante des noces était remplie de l'amusement ce qu'il continuait jusqu'au lendemain.

L'évolution culturelle de cette région peut documenter aussi la variété et le nombre des jeux pour la plupart traditionnels, qui remplissaient la partie importante du temps libre. D'autre côté d'autant moins de temps on consacrait aux repas. A la différence d'autres régions où le repas des noces représentait surtout les possibilités financières de la famille (même si elle s'endettaient parfois) et en conséquence le repas était un élément important de la noce, dans les villages ci-nommé il était relativement modeste. Même auparavant les gens de noce s'ils n'étaient pas d'autre village, ils s'en allaient prendre les repas principaux chez soi.

Il est tout à fait logique que quant aux coutumes liées à la naissance de l'enfant nous trouvons les superstitions plus nombreuses dans les formes des idées ou dans les actes particuliers. Elles accompagnaient la période de la grossesse, l'accouchement, la puerpéralité aussi que les premiers jours, mois, même les premières années de l'enfant. Le matériel concret montre qu'aussi dans la structure que dans les signes particuliers elle sont conformes aux coutumes qui nous trouvons à cette occasion dans les autres régions de la Slovaquie.

Les dernières vingt années, à la différence des autres territoires, nous ne trouvons aucunes transformations importantes dans les coutumes. Dans cet ordre d'idées il faut se rendre compte que les changements qui avaient incontestablement lieu au passé dans la culture traditionnelle, étaient apportés dans les conditions normales surtout par la génération succédante. Mais dans la région étudiée celle-là est néanmoins par la conséquence déjà

mentionnée trop faiblement représentée. C'est pourquoi aussi les noces rares se pratiquent dans une forme que nous pourrions caractériser comme une forme un peu figée. Les coutumes liées à la naissance de l'enfant sont influencées en plus par la circonstance que justement le moment principal, c. à d. l'accouchement a lieu hors du village. Dans tous les deux formations il s'agit alors des coutumes qui à présent plus ou moins survivent ce qui était aussi l'un des motifs pour lequel nous y avons prêté l'attention.

Illustrations: 1. Maison délaissée à charpente à Vefká Lesná. 2. Ancienne maison à charpente à Vefká Lesná. 3. Bahut coloré pour le trousseau, commencement du XXe siècle. 4. L'auget à pâte, usé à Vefká Lesná pour baigner les enfants. 5. Berceau en bois, Vefká Lesná. 6. Chaise pour les enfants, Vefká Franková. 7. Cheval à bascule fait à la maison. Vefká Lesná.

СЛОВАЦКАЯ ЭТНОГРАФИЯ

Журнал Словацкой Академии Наук
Год издания XVIII, 1970, № 1
Издается четыре раза в год
Издательство Словацкой Академии Наук
Редакторы Д-р Божена Филова и Павол Стано
Адрес редакции Братислава, Клеменсова 27

SLOWAKISCHE VOLKSKUNDE

Zeitschrift der Slowakischen Akademie der Wissenschaften
Jahrgang XVIII, 1970, Nr. 1. Erscheint viermal im Jahre
Herausgegeben vom Verlag der Slowakischen Akademie der Wissenschaften
Redakteure Dr. Božena Filová und Pavol Stano
Redaktion Bratislava, Klemensova 27

SLOVAK ETHNOGRAPHY

Journal of the Slovak Academy of Sciences
Volume XVIII, 1970, No. 1.
Published quarterly by the Slovak Academy of Sciences
Managing Editors Dr. Božena Filová and Pavol Stano
Editor Bratislava, Klemensova 27, Czechoslovakia

L'ETHNOGRAPHIE SLOVAQUE

revue de l'Académie slovaque des sciences
Anné XVIII, 1970, No. 1. Paraît quatre fois par an
Aux Editions de l'Académie slovaque des sciences
Rédacteurs: Dr. Božena Filová et Pavol Stano
Rédaction Bratislava, Klemensova 27

SLOVENSKÝ NÁRODOPIŠ

Časopis Slovenskej akadémie vied
Ročník XVIII, 1970, číslo 1. — Vychádza štyri razy do roka
Vydáva Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied

Hlavná redaktorka Dr. Božena Filová

Výkonný redaktor Pavol Stano

Redakčná rada: prof. Dr. Rudolf Bednárik, Dr. Soňa Burlasová, Dr. Emília Horváthová,
Dr. Soňa Kovačevičová, Dr. Jaroslav Kramařík, Dr. Michal Markuš, doc. Dr. Ján Michálek,
Dr. Ján Mjartan, Dr. Štefan Mruškovič, Dr. Viera Nosáľová, prof. Dr. Ján Podolák

Technická redaktorka Jarmila Macherová

Redakcia: Bratislava, Klemensova 27

Vytlačili Tlačiarne Slovenského národného povstania, n. p., Martin
Jednotlivé číslo Kčs 20,—, celoročné predplatné Kčs 80,—
Výmer P10 2385/49-III/2

Rozširuje Poštová novinová služba, objednávky a predplatné prijíma PNS — ústredná expedícia tlače, administrácia odbornej tlače, Gottwaldovo nám. 48, Bratislava. Možno objednať aj na každej pošte alebo u doručovateľa. Objednávky do zahraničia vybavuje PNS — ústredná expedícia tlače, Bratislava, Gottwaldovo nám. 48/VII

© by Vydavateľstva Slovenskej akadémie vied 1970